RUDOLF BRAJČIĆ

Čovjek

Zagreb 1965

Rudolf Brajčić D. I.

ČOVJEK

KRATKE KONFERENCIJE

ZAGREB 1965.

S DOPUŠTENJEM CRKVENIH I
REDOVNIČKIH POGLAVARA

IZDAO: Rudolf Brajčić D. I. — Zagreb
Jordanovac 110.

Tisak: »PLAMEN« Slavonski Brod, Omladinska 26.

PREDGOVOR

O čovjeku je mnogo napisano. Ove kratke konferencije ne misle o njemu reći ništa novo. Ono temeljno što nas razum prosvijetljen vjerom uči o čovjeku, i ništa više. U obradbi slijedimo način izlaganja običajan u kršćanskoj literaturi. Najviše smo se pridržavali Monsabréa (7. 8. 9. konferencija) i Lipperta (5. i 6. konferencija).

Nadamo se da ove kratke konferencije mogu poslužiti kao katehetsko štivo polaznicima viših tečajeva vjeronauka, a pružit će i gdjekoju misao kateheti ili propovjedniku.

Zahvaljujem vlč. o. Josipu Badaliću, profesoru Nadbisk. kl. gimnazije u Zagrebu, koji je rukopis pregledao i jezično dotjerao.

Pisac

1. Fenomen čovjeka

U svakoj religiji nailazimo na dva misterija kao na dva pola: na misterij Boga i na misterij čovjeka. Otkrivajući ljudima ta dva misterija vjera vrši svoju najosnovniju zadaću, a čovjek vjernik kroz dublju ili pliću spoznaju tih istih dvaju misterija kopa dublje ili pliće temelje svoje religioznosti. »Gospodine«, molio je prije mnogo stoljeća sv. Augustin jednako velik oštrinom duha kao i životnom snagom svoga srca, »Gospodine, daj da upoznam sebe i da upoznam tebe«. A još prije njega rekla je stara mudrost: Gnothi seauton — upoznaj samoga sebe. Stoga u svakoj duši u kojoj nailazimo plemenitu strast da što bolje upozna Boga, da što dublje uroni u Božanstvo, moramo naći i drugu jednako jaku strast da što bolje upozna čovjeka da što dublje uroni u samu sebe. — Što je Bog? Što je čovjek? To su za nas ljude jednako

važna pitanja, jednako životna i jednako sudbonosna.

U ovim našim konferencijama zaustavit ćemo se na pitanju: Što je čovjek?

Što smo mi ljudi?

Ništa na svijetu ne poznajemo tako dobro kao što poznajemo čovjeka. Dapače, ništa na svijetu i ne poznamo nego kroz čovjeka. A ipak nijedno nam biće nije tako zagonetno, s toliko misterija isprepleteno i tako strano kao čovjek.

Što smo mi ljudi?

Pogledajmo u nekoliko slika fenomen čovjeka s kojim se u našim konferencijama želimo pozabaviti.

Čovjek! Najmlađi je po datumu stvaranja. Javlja se daleko iza prve pojave života na zemlji. Već su bezbrojne generacije sitnih živih nekralježnjaka u morima izgradile čitave gore svojim okosnicama i školjkama te svojim vapnenastim ljušturicama, malenima kao što je pšenično zrno maleno, prekrile 29 posto cjelokupnog morskog dna — a njega još nije bilo. Već su davno odzelenjeli golemi lanci šuma i potonuli duboko u zemlju čekajući njega — a on se nije pojavljivao. Već je bilo odavna zavladalo vodom, kopnom i zrakom silno mnoštvo životinja orijaških dimenzija i najrazličitijih tipova — a on nije još dolazio. Tek pošto su sve stvari, koje su se imale naći na licu zemlje, zauzele svoje mjesto, javlja se čovjek. Kao što se gospodar useljuje u već dovršenu zgradu, tako i on dolazi na zemlju tek pošto je sve bilo spremljeno za nj. A njegov rođendan jest ujedno dan njegova »investiranja« za gospodara svijeta.

Taj gospodar svijeta, ta posljednja riječ Božjega stvaralaštva — to je čovjek, to smo mi.

Po njegovu dolasku zemlja je prestala izbacivati nove stanovnike mora, kopna i zraka. Stvaralaštvo je prirode zamrlo i njezina se geološka plodnost ugasila. I Bog je iza njegova stvaranja otišao na počinak. Odsad je čovjek jedini radnik, jedini stvaralac na zemlji. I započeo je s obdjelavanjem kamena i kosti tamo u davnom protolitiku, a danas svojim prstima prebire po utrobama atoma. Ti njegovi radnički prsti! Svega su se dotakli: i zemlje, i biljke, i životinje. I sve su preobrazili. Zemlju su melioirizirali, biljke su oplemenili, životinje su ukrotili i darovali im domaću ćud. Ti njegovi radnički prsti! Posvud su na zemlji ostavili trag. Smirili su neobuzdane rijeke, prošli kroz brda, izrovali su zemlju, povezali mora kanalima, pretvorili pustinje u plodna tla. Ti njegovi radnički prsti! Ispod njih su izišle čudesne stvari: rukotvorine najrazličitijih vrsta i najrazličitijih oblika. S njima se čovjek pojavljuje u najrazličitijim ulogama: u ulozi lovca, ulozi stočara, poljodjelca, zanatlije, tvorničkog radnika.

Taj radnik s lukom za strijeljanje u ruci, taj radnik s pastirskom palicom, za plugom, s čekićem i zidarskom žlicom, taj radnik za modernim strojevima — to je čovjek, to smo mi.

Ali nešto neobično predstavlja taj radnik. S njim se je na zemlju doselila misao, a mišlju i čitav novi svijet. Poslije stvaranja svemir se još jedanput stvara, još jedamput nastaje, još jedanput raña, i to u misli i čovječjem duhu. I doista uz nebo koje nam kruži nad glavom nailazimo na astronomiju,

koja je nebo u čovjeku. Uz zemlju po kojoj hodamo nailazimo na geologiju i srodne znanosti, na zemlju u čovjeku, u njegovoj misli. Uz jezgre stvari i njihove posljednje temelje i uzroke nailazimo na filozofiju, na posljednje temelje i uzroke svih stvari u čovjeku. I ovo misaono formiranje svemira u čovjeku, ova tajanstvena transplantacija svemira u duh čovjeka neprestano traje počev tamo od prvih početaka čovjeka. Završit će se tek onda kada posljednji kut svemira bude ispitan i kad posljednji kut bîti svih stvari bude osvijetljen. Na taj nas misaoni čovjekov rad upozorava već klinovito pismo sa svojim škrtim izvještajima; na taj nas misaoni čovjekov rad upozoravaju egipatski papirusi, ti djelići fotografija drevnih ljudskih misli; na taj nas misaoni čovjekov rad upozoravaju starovjekovne i srednjovjekovne pergamene, te bogate čipke ljudskih misli; na taj misaoni čovjekov rad upozoravaju moderni tiskarski strojevi, koji dnevno izbacuju tisuće svezaka ljudskog misaonog produkta.

Taj mislilac, taj neprestani mislilac koga je zgodno umjetnik prikazao kako zamišljen sjedi s laktom uprtim u globus — to je čovjek, to smo mi.

Toga pak mislioca njegova misao čini vječnim duhovnim nomadom, nemirnim kozmopolitom i progresistom.

Dok zvijezde brode nebom u veličanstvenoj tišini, dok se cijela priroda kupa u nekom miru i odvija u redu, dotle čovjek misli i vođen mišlju živi nemirnim nomadskim duhovnim životom lutajući po beskrajnim prostorima istine, vječno bacan iz jednog problema u drugi, iz jednog rješenja u drugo.

Dok kamen leži uz kamen ne pitajući za nj, dok cvijet cvjeta uz cvijet, ne znajući za nj, dok životinja živi uz životinju ne brineći se za nju, dotle čovjek misli i mišlju obuhvaća sve oko sebe, sve smješta u se, sve kupa u svjetlu svoje svijesti, opijajući se kozmopolitskom nemirnom težnjom da mu srce zakuca složno sa srcima svih stvari, da zagrli i na svoje grudi pritisne sva bića.

Dok pčela začarana svojim saćem uvijek ga nanovo jednako gradi, dok ptica zahvaćena fiksnom predodžbom gnijezda uvijek ga jednako savija, dotle čovjek misli i vođen mišlju neprestano nemirno hiti naprednijem i boljem: iz pećine seli pod pletere, iz pletera pod šatore, iz šatora u kolibe, iz kolība u nebodere.

Taj nemirni duhovni nomad, taj nemirni duhovni kozmopolita, taj nemirni progresista — to je čovjek, to smo mi.

Najgorostasnija figura s kojom se je susrela čovječja misao i koja se najviše uplela u čovječji život jest bez sumnje Bog. Čovjeka bez ižarivanja najintimnijih osjećaja Božanstvu ne možemo zamisliti. Čovjek je podigao pagode, hramove, crkve, džamije da iz njih svježim plamenovima ljubavi, pijeteta i religioznog zanosa ožari nad sobom nebesa, kao što nebesa žare njegovu zemlju. Čovjek je predvođen Vedom, Avestom, raznim religioznim sistemima, Biblijom, Koranom uvijek nastojao da zgrabi u tok svog vlastitog zbivanja i zakrene njime prema nebu. U tom je nastojanju čovjek uvijek doživljavao i uvijek će doživljavati i svoju najveću tragiku i svoju najveću sreću. »Drščem od nepoznate groznice, veli Nietzsche (Niče), od ledenih

strelica. Ti me progoniš, o misao, neizrecivi, zastrti, ti užasni lovče iza oblaka. Svojom si me munjom bacio na zemlju. Porugljivo oko, ti me gledaš iz tame. A ja ležim, savijam se, sagibam se u bolovima, u svim vječnim mukama. Ti si me pogodio o najokrutniji lovče, ti nepoznati kradljivče.

»... Što hoćeš od mene, ti nepoznati — ti Bože? Zar mene hoćeš, mene čitavoga?... Predaj se ti meni, najokrutniji neprijatelju, sebe meni! Onda je sam pobjegao od mene, moj posljednji jedini drug, moj veliki neprijatelj, moj nepoznati, moj krvnik — Bog.« — »Ne! Povrati se!« nastavlja dalje Nietzsche iza svoga prekida s Bogom. »Povrati se sa svim svojim mukama! Posljednjemu svih posljednjih povrati se! Svi potoci mojih suza teku prema tebi. I posljednji plamen moga srca — prema tebi se žari! O povrati se moj nepoznati Bože. Moja boli! Moja posljednja sreće!«[1])

Taj rvač s nebom i ujedno taj poklonik neba — to je čovjek, to smo mi.

Taj čovjek predstavio nam se prvi puta u Adamu iz kojeg je potekao sav ljudski rod, ali kao da je šiknuo iz njega u dva mlaza. Ondje nailazimo na divlji, barbarski, nomadski život — ovdje na život koji se odvija u sjaju i industriji, visokoj trgovini, politici i u umjetnostima. Ondje ljudski život u spilji, šatoru, kolibi — ovdje u Memfisu, Babilonu, Ateni, Rimu. Ondje bogataši rasipni, naduti, oholi — ovdje siromasi, prezreni, napušteni. Ondje gospodari koje nitko pri gospodarenju ne smeta — ovdje robovi poniženi, prezreni, razdra-

ženi i bijesni. Ondje talenat, genij, znanje — ovdje neznanje, slabost i tupost razuma. Ondje ispravne, plemenite, osjetljive duše — ovdje niske, grube, lombroške. Ondje užici, naslade i smijeh — ovdje patnje, gorkost i suze. I ta se dva različita vala ljudskoga života neprestano šire kroz vrijeme koje čovjek ispunja svojom egzistencijom. (Longey, Duh. vježbe).

To dvovrsno biće, to biće što prolazi kroz dva tako različita korita egzistencije — to je čovjek, to smo mi.

Već iz ovih nekoliko slika što smo iznijeli o čovjeku dobivamo dojam da je čovjek biće kojemu nije lako doći do korijena. Stoga nas nimalo ne čudi činjenica što ni jedan mislilac nije mimoišao u svojim razmatranjima čovjeka, već se je kod njega najdulje zaustavio kao na svojoj najvećoj misaonoj postaji, tražeći za vanjskim fenomenom ljudskoga života onu temeljnu, nevidljivu jezgru čovječjeg bića. No ne samo mislilac nego također svaki čovjek rado ponire u čovjekove dubine. Paralelno s izgaranjem našega života plamsa u nama čežnja koja teži da osvijetli sve kuteve i sve ponore našega bića. Instiktivno osjećamo da ne proučiti sebe kao čovjeka znači izdati sebe, jer samo svijest o nama diže nas na prijestolje s kojeg se vlada nama; i da ostati nepoznat sebi znači ne biti svoj već biti svačiji, kao što je zemlja pod našim nogama nepoznata sebi svačija i svako joj je dijete gospodar.

I baš ta čežnja za proučavanjem čovjeka vođena skrblju za očuvanje nas samih neka nam bude vodič na putu naših razmatranja o čovjeku, čiji smo fenomen ukratko u ovoj konferenciji orisali.

2. Neprolazno u prolaznom

Kad izgovorimo riječ čovjek, onda se na horizontu našega duhovnog dogleda pomalja biće koje je gospodar svijeta, biće koje predstavlja posljednju riječ Božjega stvaralaštva; onda se pred nama javlja jedini i mnogovrsni radnik u prirodi: radnik s lukom za strijeljanje u ruci, s pastirskom palicom, radnik za plugom, s čekićem i zidarskom žlicom, za modernim strojevima; onda pred nama stoji mislilac, svijest svemira, vječni duhovni nomad i nemirni duhovni kozmopolita; onda pred nama stoji Lucifer i Anđeo, ali zaodjenut materijom; onda pred nama počne teći gorostasna rijeka ljudskoga života koja poprima čas divlji i barbarski izgled, čas pitomi i plemeniti, koja izbacuje na površinu čas ispravne, plemenite i osjetljive duše, čas

opet niske, grube i zločinačke, koja se čas bučno pjeni u nasladi, smijehu i veselju, da čas zatim poteče dalje u patnji, gorčini i krvi. Sve te slike i još legije drugih izredaju se pred našim očima kad izgovorimo riječ čovjek.

Ali šta je taj čovjek koga nam sve te slike predstavljaju? Da li on u temeljima svoga bića nosi nadmaterijalni princip, kakav elemenat drugog sadržaja, ili je on samo izvanredno fina, idealno realizirana tvorevina materije, i ništa više? Da li se njegov sadržaj dade iscrpsti molekulima i atomima, ili on u sebi posjeduje nešto što te nadilazi? Da li on cijelim svojim obujmom pripada materiji, ili joj jednim dijelom izmiče?

Osvježiti i produpsti našu vjeru da je u čovjekovu tijelu ugrađen neki princip različit od tijela, da je u čovjeku nešto što se bitno razlikuje od materije — jest svrha ove konferencije. Učiniti da intelektualno doživimo ono nevidljivo, ono skriveno, ono nadmaterijalno u čovjeku što naša vjera katkad velikom mukom u životu podržava — za tim ide ova konferencija.

Eno djeteta u cik zore njegova svijesnog života dok mu mašta još nestašno kao trepereći obilazi po svijetu što ga okružuje kao leptir po ranom proljetnom cvijeću — već naziva sebe ja. Eno poslije tog istog ja u mladenačkom liku kako stoji na raskršću životnih puteva kao nekoć Heraklo, i birajući put kreposti upravlja svoje korake svojoj moralnoj veličini. Eno zatim tog istog ja kako kao mladić podrhtavajući pred strahotama života, kojima je odasvud opkoljen, vapi nebu za pomoć: Ja se, Svevišnji, tebi utječem, da ne poginem. Eno onda

tog istog ja u muževnoj dobi kako prisluškujući brzi korak vječnosti nastoji se ispuniti nadnaravnim životnim vrednotama. Eno konačno tog istog ja u staračkoj dobi kako oplakujući svoju prošlost i bacajući se u očinsko Božje milosrđe očekuje svaki čas prestanak svoje zemaljske kušnje. Od ranog, dakle, djetinjstva do kasne starosti uvijek jedan te isti ja sve to doživljava. Jedan te isti ja nosi i djetinjstvo i mladost i muževnost i starost. (Monsabré).

Pjesnici, koji znaju maštom skovati najfantastičnije scene i najčudesnije događaje, ovu činjenicu da jedan te isti čovjekov ja ostaje u svim njegovim doživljajima i da se taj jedan te isti ja probija kroz sve događaje kroz koje čovjek u životu prolazi — znaju sjajno istaknuti. Provlačeći, naime, svoje junake kroz neobične doživljaje, oštroumno analizirajući njihove osjećaje, vješto gradeći iz najrazličitijih fragmenata njihova puta jedan zaokruženi ljudski život, čine da nam stvarnost tog ljudskog ja, koji je uvijek jedan te isti prisutan u svim životnim prigodama, još više dođe do svijesti.

Uzmimo Homerovu Odiseju!

Isti onaj Odisej koji je do nebesa velik slavom otplovio s ratnim drugovima od svladane Troje u domovinu na otok Itaku nošen burom nađe se u zemlji Lotofaga, gdje mu drugovi opijeni od slatkog i medenog lotosa zaboravljaju na povratak u domovinu. Isti taj Odisej gleda na otoku Kiklopa kako mu jednooki Polifem proždire šest drugova, a on s ostalom šestoricom jedva umakne. Isti taj Odisej živi godinu dana na otoku Eeji kod boginje Kirke, vene za svojom Itakom, za rodnim domom i za svo-

jom vjernom ženom Penelopom. Isti taj Odisej na međama mora i oceana na ulazu u podzemni svijet prinosi žrtvu i saznaje od proroka Tebanca Tirezija kakav ga sve udes još čeka dok se dokopa svoje Itake. Isti taj Odisej privezan o katarku svoga broda sluša zamamno pjevanje Sirena i u smrtnom zatim strahu prolazi mimo Scilu i Haribdu nemoćno gledajući kako mu šestoglava Scila proždre nekoliko vjernih drugova. Isti taj Odisej sretno doplovi na dvije lađine grede do Kalipsina otoka Ogigije iza kako mu ono kazni Zeus družinu te se svi podave u vodi. Isti taj Odisej nakon sedam godina zatočenja ostavlja nimfu Kalipsu i njezin otok, te se izmučen nekako dokopa feačkog otoka Sherije. Isti taj Odisej tek nakon 10 godina borbe pod Trojom i 10 godina lutalaštva morem konačno prispije na Itaku u svoj rodni dom svojoj vjernoj ženi Penelopi, sinu Telemahu i ocu Laertu. Toliko toga je Odisej prošao, toliko toga proživio, toliko toga prebrodio, a ipak kada nakon dvadeset godnia pozdravlja Itaku i svoj rodni dom, on je onaj isti Odisej koji je prije dvadeset godina taj rodni dom ostavio i oprostio se s Itakom idući pod Troju.

Pa i naša nas vlastita svijest uvjerava da smo i mi uvijek oni isti koji smo nekoć bili. Mi smo to bili koji smo s ocem i majkom, braćom i sestrama kao mali anđeli provodili vedre dane djetinjstva. Mi smo ono bili koji smo s pjesnikom pitali zagonetne zvijezde »čemu sjaje njihove luči i što im trepeću svijetle oči«, koji smo zapitkivali proljetnu zemlju za tajne njezinih nabujalih potoka, njezina cvijeća i zelenila. Mi smo ono bili u čija je srca kroz

duge dane našeg školovanja čovječanstvo sijalo sjeme svoga razuma i svoga srca. Mi smo ono bili koje je poslije kroz život gladila ruka ljubavi ili probadala oštrica mržnje. Nama je ono smrt plijenila naše najdraže i ledila krv u žilama. Mi smo ono bili koji smo se strepeći nad sutrašnjim tokom naše sudbine dizali na komandni most naše životne lađe i izdavali joj dnevnu zapovijed: U budućnost gledaj bolju — k nebu digni stijeg! Uvijek isti mi, koji smo sada, uvijek isti u svakom času života. Uvijek isti naš »ja«, a ne drugi, bio je prisutan svakom našem doživljaju.

A ipak, uza svu svijest da mi uvijek ostajemo isti i da se ne preobrazujemo u nešto drugo, naše se *tijelo* neprestano mijenja, neprestano se otkida i prolazi.

Prirodoslovac Flourens veli: »Kad studiram razvitak neke kosti, opažam kako ta kost sukcesivno od sebe odlaže sve svoje dijelove i sve svoje molekule, da ih preko organizma izbaci iz tijela. Ni jedna molekula ne ostaje, sve isteku, sve se izmijene; i tajanstveni mehanizam, intimni mehanizam koji oblikuje kost jest neprestana promjena ... Povezao sam kost mladoga goluba prstenčićem od platine. Naslage kosti koje su se sukcesivno oblikovale malo po malo su prekrile prsten: naskoro prsten nije bio više oko kosti nego malo ispod kosti; konačno se našao posve u kosti, u njezinoj srčiki. Kako se je to zbilo? Kako je prsten, koji je prije toga opkoljavao kost, sada više tu kost nije opkoljavao? Tako da je mlada kost, dok je s vanjske strane dobivala nove slojeve kojima je oblagala prsten, s nutarnje strane gubila svoje stare naslage koje su se pomalo resorbirale. Jednom riječju: sve ono što je bila kost i što je prsten, kad sam ga stavio, okruživao resorbirano je i nestalo, i sve što je sada kost i čime je prsten prekriven nastalo je poslije; sva se je, dakle, koščana materija za vrijeme moga pokusa izmijenila.« Taj je pokus Flourens ponovio na razne načine mnogo puta i uvijek s istim rezultatom. Stoga zaključuje: »Sva materija, sav materijalni organ, cijelo tijelo nastaje i iščezava, pravi se i razara, samo jedna stvar ostaje, koja oblikuje i koja razara, koja tvori i koja rastvara tj. životna snaga koja živi posred materije i ravna je«.[1]

Moleschott tvrdi istu stvar i ističe: »Ova izmjena materije, koja tvori misterij života, vrši se neobično brzo ... Slaganje rezultata dobivenih različitim pokusima potvrđuje hipotezu po kojoj je dovoljno trideset dana da se neko tijelo posve izmijeni. Sedam godina, koje pučko vjerovanje traži da se ova izmjena izvrši, jest grubo pretjerivanje.«[2])

Premda, dakle, ne znamo točno koliko je potrebno vremena da se posve izmijeni materija našeg tijela, ipak znamo da to biva kroz relativno kratko vrijeme. I svi smo mi izmijenili materiju, koja nas je sastavljala, ne samo nekoliko puta nego već mnogo puta. A uza sve to mi smo ostali uvijek isti, posjedujemo ono isto svoje »ja« koje smo posjedovali kad smo bili maleni. Uza svu izmjenu materije, uza svu njezinu neprestanu promjenu jedan te isti »ja« uvijek je u nama, koji svjedoči da mi nismo drugi, već da smo ostali oni isti koji smo prije bili.

Ali kako je to moguće, ako čovjek nije ništa drugo nego materija? Zašto s tom materijom, koja neprestano napušta čovjeka i na njezino mjesto dolazi druga, ne napušta također čovjeka i njegov stari »ja« i ne dolazi neki drugi »ja«? Otkuda ta stabilnost, ta istovjetnost nas samih s nama samima duž cijelog našeg života, ako ne posjedujemo ništa drugo nego tijelo koje je nakon svakog kraćeg vremenskog roka u stvari drugo? Ako je čovjek samo tijelo tj. tekuća rijeka materije, slap ili plamen, zašto čovjek svoj »ja« ne doživljava kao rijeku, slap ili plamen, već kao nepromjenljivog i uvijek istog svjedoka, koji uvijek isti prisustvuje svim našim doživljajima, svim našim nadanjima i svim našim stradanjima? Doista mi sami sebi postajemo skroz naskroz neshvatljivi i trajna istovjetnost nas samih s nama samima, koja traje cijeli život, postaje nerazumljiva ako se čitav čovjek svede na materiju. Pa iako nam izneseni dokaz ne dokazuje da posjedujemo dušu ukoliko je ona *duh*, ipak nam pokazuje da posjedujemo neki nepromjenljivi elemenat različit od materije, da posjedujemo u sebi vitalni princip koji gleda kako rijeka našega života teče i koji u svojoj nepromjenjivoj jednostavnosti sjedinjuje val koji dolazi s valom koji odlazi.

Na koncu nadovežimo par etičkih misli na ovo naše razglabanje.

Naš život se, dakle, odvija kao val za valom, a svim tim valovima prisustvuje uvijek isti naš »ja«. Ti valovi već su se odavno počeli redati, a i nepromjenjivi svjedok, naš »ja«, sve ih je registrirao. Ostali su u njemu kao u knjizi upisani, kao u kameni spomenik uklesani. Da neće možda tu knjigu Netko jednom listati i da se ne će možda jednom taj spomenik otkriti?! Sigurno hoće! Zato naš »ja« svim našim mislima, riječima i djelima i prisustvuje.

Ah ti valovi! Već su mnogi prošli i mnogi će još proći. Ali, kamo to naše »ja« kroz to valovlje putuje? Da možda ne hiti prema obalama vječnosti, prema domovini od koje se je otisnuo u životnu borbu, kao što je ono Odisej žurno hitio prema Itaki od koje se je otisnuo odlazeći u boj pod Troju? Sigurno tamo! Zato i ostaje uvijek isti da se uzmogne konačno baciti u zagrljaj Stvoritelju i Ocu od kojega je potekao.

3. Duhovno u materijalnom

Materija ljudskog tijela jest rijeka koja neprestano teče u nepovrat, slap što se komada i odlazi, plamen koji neprestano guta noć. A ipak čovječji »ja«, naš »ja«, stoji nepomično u koritu te rijeke uvijek isti, uvijek jednak; a ipak isti čovječji »ja«, uvijek isti naš »ja«, stoji u nama cijeli život kao tvrda hrid preko koje se taj slap materije našega tijela strmoglavce prebacuje; a ipak uvijek isti čovječji »ja«, naš »ja«, bjelasa se neprestano u tom drhtavom plamenu materije kao Jahve u gorućem grmu pred bosonogim Mojsijem. Stoga nam je taj čovječji »ja«, taj naš »ja«, vjesnik velike tajne našega bića. On nam svjedoči da se mi čitavi ne možemo svesti na golu materiju, da se cijeli naš sadržaj ne da poistovjetiti s materijom našega tijela,

već da se u nama nalazi još jedan elemenat drugoga reda i druge naravi nego što je materija.

Nastojmo danas malo pobliže odrediti narav tog drugog elementa našeg bića.

Uronimo li malo u se, primijetit ćemo da je naša nutrina naseljena bezbrojnim bićima. Tu je nebo saliveno od tmasta modrila; tu je sunce koje »svjetlo dijeli iz zlatnoga krila«; tu su zvijezde koje »kao žive krijesnice oživljuju noć; tu je nedogledno more štono »bibajuć se nebu skute ljubi«; tu je zemaljska površina u svojim najrazličitijim pozama, sa svojim najrazličitijim ukrasima i svojim najrazličitijim prizorima. Tu, u našoj nutrini čuje se zuj pčela, žubor vode, šušanj lišća; tu, po našoj nutrini čuje se šum vjetrova, grmljavina gromova, krkoćenje valova; tu, u našoj nutrini čuju se sitni glasovi djece kao i raznobojni glasovi glazbala i pjevača te nam se čini da zalazeći u svoju nutrinu zalazimo u gusto naselje zvukova. Tu, u našoj nutrini primjećujemo kako nas pravda veseli, a nepravda ozlojeđuje; kako nas krepost vabi, a opačina odbija; kako nam sloboda tjera krv u žile, a ropstvo je suši: kako nas dužnost drži vječno budnima i kako naša nutrina zna za moralne zakone, zakone fizike, matematike, zakone logike i metafizike.

Ali kako su ovi posljednji zašli u nas? Pravda, krepost, sloboda, moral, logika, fizika, matematika — kako su oni mogli unići u našu nutrinu? Da u našoj nutrini nailazimo na nebo, na zvijezde, na more, na različite slike iz prirode, to nas nimalo ne iznenađuje. Naše ih je oko fotografiralo i u našu nutrinu uvelo. Da u našoj nutrini nailazimo na najrazličitije zvukove, ni to nas ništa ne iznenađuje.

Naše ih je uho magnetofoniralo i u našoj nutrini pohranilo. Ali, koji je aparat uhvatio pravdu, krepost, moral, logiku, fiziku, matematiku i njihove pojmove u nama pohranio? Ta oni su nevidljivi! Nijedan ih fotografski aparat ne može slikati pa stoga ni oko vidjeti. Tko može fotografirati slobodu, tko je vidio fotografiju kreposti? Oni su uz to i nečujni. Nijedan ih magnetofon ne može zamijetiti pa ni naše uho čuti. Oni konačno nemaju ništa s materijom. I kad bi nam netko kazao da su pravo, dužnost, moralnost, krepost tjelesa, mi ne bismo mogli suzdržati smiješka na usnama. I kada bi nam netko počeo govoriti o visini, o širini i o dužini slobode; o polovici, o četvrtini ili osmom dijelu kreposti; ili koliko kilograma, dekagrama ili miligrama teži, recimo, pravo — mi bismo sa zaprepaštenjem u nj gledali. Pravo, krepost, sloboda, moralnost i slični objekti nemaju težine, nemaju dijelova pa prema tome ni visine, ni širine, ni duljine. Oni se nalaze izvan carstva materije u ozračju duha pa ih stoga materija ne može ni primijetiti. Ako ih mi ipak primjećujemo, ako mi za njih ipak saznajemo i na njima gradimo svoj život, onda je to znak da mi u sebi osim materije nosimo i duh, koji je jedini sposoban doći u dodir s duhovnim vrednotama kao što su to navedene vrednote.

Ali ako je istinita naša tvrdnja da u našoj nutrini ima nešto što može doći u dodir s duhovnim i nevidljivim, pa prema tome da posjedujemo nevidljive oči i duhovne uši, onda se u čovjeku mora dnevice naći neki čitav duhovan i nevidljiv svijet. Jer kao što onaj koji ima materijalne prste dnevno dodiruje bezbrojne materijalne stvari i kao što

onaj koji ima materijalne oči dnevno gleda bezbrojne vidljive prizore, i kao što onaj koji ima materijalno uho dnevno sluša bezbrojne materijalne glasove, tako i onaj koji ima duhovne prste mora dnevno doći u dodir s bezbrojnim duhovnim elementima, tako i onaj koji ima oko za nevidljivo mora dnevno vidjeti bezbrojne nevidljive i materiji tajanstvene prizore, tako i onaj koji ima duhovno uho mora dnevno slušati bezbrojne duhovne melodije i duhovne harmonije. I doista, ne kupamo li se svaki dan u nekom nevidljivom svijetu uza sve svoje kretanje među materijalnim stvarima? I nije li materijalni svijet koji nas okružuje zapravo samo plod višeg duhovnog svijeta u kojem čovjek stvarno živi. Izbrišite ono nevidljivo, ono duhovno što jednog dana proživite, i vi ste taj dan izbrisali iz svoga života. Trebalo bi nas narkotizirati ili obezumiti, ako bi htjeli spriječiti u našim djelima, u našim gestama u našim riječima i našim doživljajima objavu duha i provalu nevidljivog. Dok je naše tijelo u normalnom stanju naš duh neprestano kroza nj izražuje svoj duhovni svijet, kao što virtuoz na ispravnom instrumentu razvija svoje melodije.

Uostalom taj duhovni elemenat u nama, tu našu dušu lako možemo doživjeti.

Uzmimo npr. 20. glavu iz 1. knjige Nasljeduj Krista. Tu čitamo: »U šutnji i mirovanju napreduje pobožna duša ... Ondje nalazi potoke suza kojima se svaku noć pere i čisti ... Sjetilna želja vuče te da hodaš (tj. da napustiš samoću i odeš među ljude), ali kad vrijeme mine, što donosiš kući nego opterećenu savjest i rastreseno srce? Veselo često izlaziš, a žalostan se vraćaš, a s vesele kasne

večeri osviće neveselo jutro. Tako svaka tjelesna radost ljupko ulazi, ali na kraju ujeda i ubija poput zmije... (Zato) zatvori svoja vrata iza sebe... te ostani u svojoj sobi, jer drugdje nećeš naći toliko mira...«

Ili uzmimo nekoliko stihova iz elegije »Sat« od Adama Mickiewicza: »Oj prezrena samoćo! u taj sat te tada — Odvrgoh: u svetište vraćam ti se sada — Ko čedo, kog zavede slatkiša pomama — Za čas, i k dadilji se vraća u suzama... — Oprosti! méka sreće vazda je prejaka; — Preteško vjerovat je, da vazda varaka.«

Pročitavši te tekstove zapitajmo se malo: Tko se to u samoći u potocima suza pere i čisti? Koga to u nama tjelesna radost ujeda i ubija poput zmije? Tko to čezne za svetištem samoće kao dijete za svojom dadiljom? Očito ne materija kojoj samoća ne može ništa dati. To je duh koga samoća dariva mirom i spokojstvom, koji u samoći proširuje u sebi domene mira i teritorije zadovoljstva.

Ili uzmimo iz »Povijesti filozofije« od Will Duranta jednu stranicu na kojoj izričući sud o Schopenhauerovu pesimizmu piše: »U pesimizmu ima mnogo sebeljublja; svijet nam nije dovoljno dobar i mi prčimo svoje filozofske usne... Možda naše gađenje na biće nije ništa drugo, no sredstvo da sakrijemo gađenje na same sebe: petljali smo u svome životu te na posljetku svu krivicu svaljujemo na »prilike« ili na »svijet« koji nema jezika za samoobranu. Zreo čovjek usvaja prirodna ograničenja čovjeka. Za igru života ne traži naročito dobre karte. On zna sa Carlyleom da bi bilo besmisleno kriviti sunce zato što nam ne pripaljuje duhan. Ali,

ako smo dovoljno vješti da sunce iskoristimo, možda će ono i to učiniti; i ovaj beskrajni, veliki i ravnodušni kozmos mogao bi se preobraziti u veoma prijatno mjesto, kad bismo i mi malo sunca unijeli u njega.«[1])

Zapitajmo se: Kome se to u nama katkada gadi sve oko nas premda je sve okupano sunčanim svjetlom? Kome se to pričinja da »čovjek uvijek leži na Iksionovu točku, što se uvijek vrti, uvijek u buretu Danaida«, da je on »vječno žedni i gladni Tantal«? Zar ne našem duhu, jer o pesimizmu u materiji ne može biti ni govora. Pesimizam je kadar daviti jedino našu dušu.

Uzmimo jedan list iz romana »Rat i mir« od Lava Tolstoja: »Razumije se, što se Napoleonu činilo, da su uzrok ratu bile spletke Engleske (kako je to govorio na otoku sv. Jelene); razumije se, što se članovima engleskog sabora činilo, da je uzrok ratu vlastoljublje Napoleonovo; što se princu oldenburškom činilo, da je uzrok ratu nasilje, njemu učinjeno; što se trgovcima činilo, da je uzrok ratu bio kontinentalni sistem, koji je razarao Evropu; što se starim vojnicima i generalima činilo, da je glavni uzrok ratu bila nužda, da se oni upotrijebe za posao; legitimistima onoga vremena to, što je trebalo povratiti »les bons principes«, a diplomatama onoga vremena to, da je sve izišlo otud, što savez Rusije s Austrijom god. 1809. nije bio dosta vješto sakrit pred Napoleonom i što je nespretno bio napisan memorandum br. 178. Razumije se, što su se ovi i još bezbrojni i beskonačni uzroci, kojih je toliko, kako su različita gledišta, pričinjala suvremenicima. No nama — potomcima, koji motrimo

čitavu ogromnost događaja, koji se zbio, i koji mu tražimo jednostavni i strašni smisao, uzroci se ovi pričinjaju nedostatni. Za nas je nerazumljivo, da bi se milijuni ljudi ubijali i mučili zato, što je Napoleon bio vlastoljubiv, Aleksandar postojan, politika Engleske lukava i vojvoda oldenburški uvrijeđen«.[2])

Pitajmo se opet: Tko se to susreće s toliko duhovnih elemenata analizirajući uzroke jedne od Napoleonovih vojni? Tko se to susreće sa spletkama, vlastoljubljem, nasiljem, ekonomskim sistemom, nuždom, les bons principes-ima, savezom, memorandumom, postojanošću, lukavstvom? Zar ne duh, koji je jedini kadar iza krvavih ratnih događaja i masakriranja uloviti njihove duhovne pokretače i inspiratore?!

Jednoga dana rasipni sin, pripovijeda Isus, želio je »da napuni svoj trbuh mahunama što su svinje jele i nitko mu ih nije davao. A došavši k sebi reče: Koliko najamnika oca moga imaju hljeba i suviše, a ja ovdje umirem od gladi! Ustat ću i poći ću k ocu svome i reći ću mu: Oče, sagriješio sam protiv neba i protiv tebe. Više nisam dostojan nazivati se sin tvoj, primi me kao jednoga od svojih najamnika« (Luk, 15, 16–19).

Što se to u mladom rasipnom orijentalcu uz mahune i roktanje svinja komada? Tko to kroz kajanje i poniženje traži opet sreću roditeljskog doma? Zar ne duh mladića koga je neobuzdanost dovela na svinjsko korito?

Tako se uvijek lako možemo uvjeriti da u sebi nosimo duh. Treba samo pročitati stranicu koje knjige, i čovjekov ćemo duh brzo zateći na rendez-

vous-u u duhovnom svijetu. Sjetimo se ovoga i poslužimo se ovim sredstvom u časovima kušnje naše vjere. Najbolje sredstvo da se uvjerimo u nečiji opstanak jest otići u njegovo društvo. Pročitajte odlomak iz jedne knjige i uvijek ćete se naći u društvu s dušom; pred vama će se uvijek pojaviti duša koja čezne ili koja se kaje, koja uzdiše pod pritiskom dužnosti ili koja traga za istinom, koja se bori s pesimizmom ili koja plamsa u vedrini optimizma, koja se diže u taštoj oholosti ili koja se ponizuje.

4. Besmrtan

Uz tijelo ima u čovjeku nešto što reagira na nadmaterijalne objekte, što primjećuje nevidljive stvari, što je osjetljivo za duhovni svijet. Tako čovjek živi skupa u tjelesnom i duhovnom svijetu, u vidljivom i nevidljivom, u materijalnom i nadmaterijalnom. Ali mi znamo da će se čovjek smrću jednom rastati od ovog materijalnog svijeta, znamo da će ga jednom smrt ugrabiti ovom vidljivom svijetu, znamo da će smrt pokositi njegov tjelesni život. No, da li će se on smrću rastati i od nadmaterijalnog svijeta kao što će se rastati od materijalnoga? Da li će ga smrt ugrabiti i nevidljivom svijetu kao što će ga ugrabiti ovom vidljivom? Da li će smrt pokositi i njegov duhovni život kao što će pokositi tjelesni?

Davno smo se rastali od djetinjstva. No, u nama su ostale duboko usađene slike kuća, dvorišta,

puteva, rascvalih voćaka, polja, obala, šuma i livada rodnog nam kraja.. A sve te slike iz ranog djetinjstva su samo kulise one pozornice po kojoj se je neprestano vrzao, doduše embrionalni, ali ipak dramatični život: život dječje ljubavi, dječjeg zanosa, sanja, ushita, tragedija i dječjih trijumfa. I rastavši se od djetinjstva, rastali smo se u najviše slučajeva i od pozornice naše rane mladosti, ali tamo provreli duhovni život nije u nama presušio već naprotiv on je s godinama nabujao. Da, toliko ga se je u nama nakupilo da bismo, kad bismo bili vješti perom sastavili sve njegove fragmente u jedan komad, dobili velike. i vjerujem, potresne romane.

Ali, da li će taj život koji sada u bujici teče kroz našu nutrinu u najrazličitijim svojim oblicima ipak jednom presahnuti ili je s životom koji je probio u našem djetinjstvu probila rijeka koja nikad ne će presušiti?

Naš život koji je sav ispunjen svjetlom razuma i u kojem neprestano treperi svijest čineći nas prozirnima sebi samima možemo usporediti sa zvijezdom koja kruži iznad tamnog carstva besvjesne materije. Da li će se ta zvijezda našega života, koja se je užegla prije nekoliko decenija i koja sada plamsa u punom sjaju, više ikada ugasiti?

Odgovaramo: Nikada!

Gdje ima ljudi, tamo je uvjerenje u besmrtnost duhovnog dijela naše naravi udarilo svoj tabor. Svaka vjera ima svoj Tartar i svoj Elizej. Povijesni čovjek, čovjek kakav nam se je predstavio u toku tisućljetnih anala, jest čovjek s vjerom u svoje trajanje i nakon napuštanja ovog ma-

terijalnog vidljivog svijeta. Uostalom, i nije se mogao drukčijim predstaviti. Ako, naime, čovjek samo površno prokopa svoju nutrinu, primijetit će da je ona ispunjena vječnim idejama i besmrtnim vrijednostima. Tu je vječna ideja istine i njezina besmrtna vrijednost; vječna ideja pravde i njezina besmrtna vrijednost; tu je vječna ideja slobode i njezina besmrtna vrijednost. »Ne shvaćam«, kliče Bruyère, »da bi naša duša mogla umrijeti pošto su se u nju nastanili stanovnici vječnosti.«[1])

K tome s ulaskom ovih stanovnika vječnosti u ljudsku dušu pucaju u njoj vidici na samu vječnost, rasklapaju se horizonti nad teritorijama neprolaznog svijeta. Pa kao što putnikovo oko želi iscrpsti svu ljepotu koju mu novi vidik otkrije, tako i ljudska duša čezne da iscrpi svu onu vječnost koju joj vječne ideje daju naslućivati. I bacite samo malo vještije pogled na mreže ljudskih života pa ćete vidjeti da ih ljudi pletu mnogo više nego što bi bilo potrebno da pohvataju predmete ovog vidljivog i prolaznog svijeta. Svaki od nas plete mrežu da ulovi u nju vječnost. Na ovo zgodno primjećuje Fechner: »Ako larva pravi veći ogrtač nego što joj je potrebno da umota svoje tijelo, to je zato što će joj kod njezine metamorfoze, kad se njezino tijelo bude širilo, trebati; tako isto, ako čovjek plete mreže u koje može stati cijela vječnost, to je zato jer će se njegov život proširiti na svu vječnost. Ta nije valjda larva sretnije čedo prirode nego čovjek.«[2]

Htjeli bi ovu težnju čovjeka za besmrtnošću zanijekati, jer da je tobož savršeni izraz egoizma, pa prema tome nedostojna čovjeka. Međutim moramo

znati da čovjek nikada ne može samoga sebe posve i zauvijek zaboraviti i da bi bila nepravda to od njega tražiti. »Teško bi se«, kaže Scheling, bilo koji zanesenjak mogao sprijateljiti s mišlju da će iščeznuti u ponorima Božanstva kad to ne bi značilo sebe staviti na mjesto Božanstva. Teško bi mističar mogao pomišljati na to, da poništi samoga sebe, kad ne bi znao da će substrat koji će se javiti nakon poništenja biti njegov vlastiti ja. A ova nužnost, posvud još uvijek misli na se, opaža se i kod Spinoze (koji inače uči da čovjeka nestaje u Apsolutnom). Jer dok Spinoza sebe gleda kako tone u absolutnom biću, to je Spinoza koji gleda svoj nestanak i tako nije mogao pomišljati na svoj nestanak a da ujedno ne pomišlja na se kako uživajući egzistenciju taj nestanak promatra.«[3] »I doista čovjek ne misli ni na što manje nego na smrt, i njegova mudrost nije razmišljanje o smrti, već razmišljanje o životu«, veli sam Spinoza. A iz te Spinozine formule, koja u sebi sadrži težnju za samoodržanjem, izrasli su Fichteov »Ich« i Schopenhauerova »volja za životom« i Nietzscheova »volja za moću« i Bergsonov »elan vital«. I ovo probijanje k životu jest temeljni zakon svega što živi, zakon koji drži svemir na okupu. Svako pak biće teži za životom na svoj način; teži za životom onakvim, kakav spoznaje. Gdje se probudi misao na vječni život, kao što je to slučaj kod čovjeka, jasno je da će srce otkucavati težnju za besmrtnošću. Naprotiv, gdje postoji svijest samo o trenutku života, koji se upravo proživljava, kao što je to slučaj kod nerazumne životinje, jasno je da tamo može biti želja samo za tim trenutkom. Ako bi pak netko htio

ovu težnju da vječno živimo ipak nazvati egoizmom, onda mora znati da je logički po njemu egoizam također želja da ne umremo danas, već da živimo još sutra, i želja da smrću ne umremo za pokoljenja, već da u njima živimo svojim besmrtnim djelima učinjenim za naciju ili čovječanstvo. (Hettinger, Apologie d. Christentums.

Imamo dakle, dovoljno razloga da vjerujemo u svoju besmrtnost i imamo dovoljno opravdanje što za njom težimo.

A ta naša besmrtnost ima nešto veličanstveno u svome trajanju.

Besmrtnost znači vječno egzistiranje, vječno trajanje, vječno življenje. A vječno trajanje — tko može dokučiti? Kad bi anđeo Božji svakih tisuću godina ugasio samo jednu zvijezdu na nebeskom svodu, koliko bi vremena prošlo dok bi pogasio sve zvijezde! Od Krista pa do danas ne bi ugasio još niti dvije. Međutim, došlo bi jednom vrijeme kad bi sve zvijezde na nebeskom svodu bile pogašene, ali bi vječnost i dalje trajala jednako daleko do svoga konca kao što je bila na početku gašenja nebeskog svoda. Ili kad bi svake godine na zemlju pala samo jedna kap kiše, koliko bi godina moralo proći da kiša ispuni sve jame i jamice na zemlji! Koliko bi trebalo čekati da se voda na zemlji toliko digne te prekrije najviše vrhove gora! Koliko bi vremena prošlo dok bi voda tolíko narasla nad zemljom te bi visinom dosegla do mjeseca i njega potopila! Međutim, došlo bi vrijeme kad bi voda potopila ne samo mjesec nego i sunce i sve zvijezde, premda bi za jedno stoljeće na zemlju palo samo sto kapi kiše, a vječnost bi još uvijek mirno trajala.

Doista, nešto se veličanstveno skriva u našem besmrtnom trajanju.

Kako će se rasplitati sudbina ljudskog roda do sudnjega dana i na koje će se sve vrhunce misli i kreposti čovječanstvo još popeti i u kakve provalije zala i opačine zaći — ne znamo. Ali dobro znamo da ćemo budućnosti čovječanstva biti svjedoci do posljednjeg trenutka.

Kada će biti prodrmani stožeri svemira, kada će našu zemlju progutati nezasitni oganj — ne znamo. Ali dobro znamo da ćemo koegzistirati s tom posljednjom katastrofom našega planeta.

Kakva će nas sudbina zadeseti iza posljednjeg suda, da li sudbina osuđenika i prokletnika, ili sudbina nagradnika i sretnika — ne znamo. Ali dobro znamo da će poslije toga suda započeti čovječanstvu, i nama, otkucavati bilo vječnosti koji se nikada neće zaustaviti, nikada ...

Doista, nešto se veličanstveno skriva u našem besmrtnom traganju.

Koliko je sunčanog svjetla i topline akumulirano u jednom stoljetnom hrastu! Koliko će istom naša besmrtna egzistencija akumulirati svjetla istine i topline ljubavi.

Koliko se je vode do sada slilo niz slapove Niagare! Još će se više života sliti u nas tokom našeg besmrtnog trajanja!

Koliko smo već do sada proživjeli! No još nismo pravo ni započeli živjeti, ako se ova mala krpica našeg dosadašnjeg života usporedi sa životom koji nas još čeka.

Doista, nešto se veliko skriva u našem besmrtnom trajanju.

Sad razumijemo zašto je svaki čovjek tako velik, tako velik! Eno sakupljača starih stvari i starih boca; eno popravljača naših lonaca i kišobrana; eno pometača i pometačica naših ulica koje se ne pokazuju u sjajnim odijelima i luksuznoj vanjštini, i koje rado tjeramo k periferiji naših gradova — kako su ipak veliki! U grudima sviju njih sjaji biser vječnosti. Svi su oni besmrtne vrijednosti.

Eno »besprizornih«, djece napuštene od roditelja, crnih izmazanih nogu, s krastama po rukama i ranama po licu, s prnjama oko bokova, koje u gomilama susrećemo po svim evropskim i svjetskim gradovima — kako su veliki! U svima je njima prisutna vječnost!

Eno čovjeka, prototipa svih ljudi, eno ga na zemlji kao u kakvom podrumu svemira, eno ga u jednom kutiću zemlje sa razapetom mrežom svojih zemaljskih briga i interesa, kao pauka u kutu kakve napuštene prostorije, eno kako se vjetar vremena s njime poigrava kao krpom izvješenom na sušenje — kako je ipak velik! Ta u njemu se je ugnijezdila vječnost!

Nikoga od ljudi neće progutati noć. Nikome od njih neće vjetar zamesti trag.

Svuda u prirodi, od najjednostavnije biljke do najsavršenije životinje, pojedini život samo je jedan egzemplar svoje vrsti ništa više. Stoga ga svaki drugi egzemplar njegove vrste može zamijeniti, i on se pred njim mora izgubiti. Čovjek pak nije samo jedan egzemplar ljudske rase, već je također sam za se besmrtna vrijednost, koju nitko ne može ni pregaziti, ni uništiti ni zamijeniti. Čovjek stoga nije

samo velik po svojoj besmrtnosti, već je po njoj i zaštićen i dobro čuvan.

I nikoga od ljudi neće progutati noć. Nikome od njih vjetar neće zamesti trag — nego će živjeti vječno — i još ljepše, u krilu Očevu, i za stolom njegovim.

5. Duh i tijelo

Čovjek se sastoji od dva elementa. I jedan se i drugi dade lako zamijetiti.

Ljudsko tijelo, kao svako živo tijelo, u pretjesnim je rodbinskim vezama s materijom a da bi nam moglo ostati nepoznato. Ljudsko tijelo nosi na sebi previše linija, lukova i oblika a da bi moglo ostati neprimijećeno. Previše se u njemu koncentriralo proporcije, ritma i harmonije da bi moglo ostati neopaženo.

Ni ljudska duša nije manje uočljiva. Lako ju je primijetiti na čovjekovu čelu na kojem se odrazuje dubina i bistrina njezinih misli. Nije ju teško zapaziti u čovjekovim očima koje znaju sijevnuti snagom njezinih zapovijedi i zaplamsati plamenom njezine strasti. Lako ju je zapaziti na zatvorenim ili otvorenim ustima koja izrazuju njezinu toplinu

ili strogost, njezinu dobrotu i slatkoću, grubost i brutalnost. (Monsabré).

I nije teško ustanoviti da je duša mnogo dragocjeniji elemenat nego materija i da joj valja dati prednost pred njom. »U duši«, veli Ciceron, »nema nikakvih materijalnih sastavaka, nikakvih materijalnih primjesa, jer nikakav materijalni sastavak ne može roditi memorije, inteligencije i misli; nikakva materijalna smjesa ne može zadržati prošlost, predvidjeti budućnost i obuhvatiti sadašnjost. Niti će se ikada znati, otkuda duši sposobnost ako se ne dopusti da ju je primila od Boga. Nešto je posebno narav i sposobnost duše, nešto posebno što odskače od svih materijalnih stvari koje su nam poznate.«[1] A Platon u svom Fedonu piše: »Sve što je tjelesno i osjetno, neprestano se mijenja i nikada ne ostaje u istoj kondiciji. Dijelovi od kojih su sastavljene stvari neprestano se sastaju pa opet rastaju, primiču i odmiču. Ali duša je jednostavno biće, nedjeljivo i nepreinačivo ... Ona je sličnija nepromjenljivoj i vječnoj ideji ljepote nego bilo kojoj stvari koju zamjećujemo svojim sjetilima.« I kršćanska filozofija dušu uzdiže nad materiju svojom klasičnom poredbom po kojoj je duša svijetla slika Božja dok je materija samo blijedi trag Božanstva.

Ali nas u ovoj konferenciji ne zanima ljepota duše, njezina savršenost i veličina kojom se diže nad savršenost i vrijednost našega tijela, nego ovo: U kakvu se jedinstvu ta dva elementa, taj duh i to tijelo, u čovjeku nalaze i što treba smatrati idealnom slikom čovjeka?

Kako su, dakle, ta dva naša sastavna dijela u nama sjedinjena? Da li su to dva različita bića, ali jedno s drugim sjedinjena u jednu radnu zajednicu, u jednu radnu ekipu? Da li su to dva različita bića, svaki sa svojim ciljevima i potrebama, zahtjevima i računima, ali među sobom spojena tako da čovjek nije ništa drugo do nekakva koalicija materije i duha, neki duumvirat duše i tijela? Ili možda tijelo treba shvatiti kao kuću u kojoj živi duša kao gazdarica, ili kao liticu o koju je duša kao ono Prometej na Kavkazu prikovana, ili kao lađa na kojoj duša kao lađar pjevajući svoju tugaljivu pjesmu brodi u drugi kraj? Leibnitz je dao svoj glas za radnu ekipu, a Platon za kuću i gazdaricu. Ovoj se Platonovoj zamisli čovjeka nagiba i pučko mišljenje o čovjeku. I po pučkom mišljenju duša je »u tijelu«. I doista, kad čovjek baci istraživački pogled na samoga sebe, prvo mu zapne o oko njegovo tijelo. Tek iza dubljeg promatranja, tek iza misaonog zalaženja u svoju nutrinu nailazi iza vanjskih ploha svoga tijela na dušu kao iza kakvih zidova. Tako nam se tijelo pričinja kao naša vanjska strana, a duša kao nutarnji gost koji se skriva iza vanjskih ploha našega tijela. No, ako pogledamo čovjeka ne izvana već iz njegova centra; ako zađemo u čovjeka, kako kaže jedan pisac, ne na njegova sporedna vrata već na njegova glavna vrata, onda ćemo najprije naići na dušu koja je u se upila tijelo i primijetiti ćemo da u čovjeku duša i tijelo nisu uopće dva bića postavljena jedno uz drugo ili jedno u drugo, već da su duša i tijelo u čovjeku postala jedno jedincato biće, da su duša i tijelo u čovjeku satkali jedan jedincati život. Stoga čovjek niti je Leibnitzova radna ekipa

duše i tijela, niti je duša u tijelu kao gazdarica u kući kako kaže Platon. U čovjeku uopće nemamo dvoje, on je samo jedno. On nije niti duh u materiji niti duh i materija skupa ujarmljeni, već je on nešto treće što proizlazi iz kombinacije duha i materije, novo treće biće koji nastaje spajanjem dvaju različitih elemenata. (Lippert).

Jasno je da se pri toj kombinaciji, pri tom križanju duha i materije moraju u novom biću zapaziti razne antinomije, moraju doživljavati oprečne sklonosti, jer u njemu moraju biti jednako naglašena dva različita svijeta, jednako istaknuta i duša i tijelo. Otud u čovječjem biću uz vedrinu misli i htijenja mračni i podzemni rad tjelesnih strasti: uz olovnu snagu, koja ga vuče k zemlji, skrivena energija njegovih odluka, kojima planira let u idealno; uz apetit i nagon zvijeri želje i težnje anđela.

Ali, uza sav ovaj rascjep i ovu podvojenost ljudskog bića ne smijemo nikada zaboraviti na njegovo jedinstvo, ne smijemo zaboraviti da u čovjeku ne postoje dva bića, duh i tijelo, već samo jedno, rezultanta duha i tijela.

Duša, naime, uzeta sama za se nije potpuno biće, nije kristalno čisti duh kao što je to anđeo. Ona je duhovno počelo bića. I to je počelo čitavo usmjereno prema materiji tako da samo združeno s materijom, ižarujući se kroz materiju i crpeći hranu za svoj intelektualni i moralni život iz materije može naravno živjeti. I po Skotu, kojemu bez ikakve sumnje pripada drugo mjesto među svim srednjovjekovnim filozofima a kome neki ne bez razloga pridijevaju i prvo mjesto, u duši bi se poslije smrti ugasio sav život, kad joj Bog ne bi nadoknađivao ono

što joj u ovom životu pruža tijelo. Ona bi, naime, po Skotu, kad bi poslije smrti bila prepuštena sama sebi, bila neke vrsti duhovne mumije; u njoj bi se ukočio sav život, svi vodoskoci života začepili; iz nje ne bi probijale zrake misli niti žarili plamenovi ljubavi. No živjela duša poslije smrti moću svoje naravi ili uz pripomoć Božju, svakako je sigurno da za svog zemnog života bez pomoći tijela, bez njegovih organa ne može razvijati svog duhovnog života, ne može vršiti svojih funkcija.

A ni tijelo uzeto samo za se nije potpuno biće. Ono je bez duše hrpa materijalnih elemenata. Ono s gubitkom duše gubi svoj život, svoj sjaj i svoj oblik. S useljenjem pak duše u tijelo useljuje se u tijelo pokret, useljuje se dah i osjećaj.

Tako ni duša ni tijelo nisu bića, već počela bića. Biće je samo čovjek koji iz njih nastaje.

Tako su duša i tijelo nesavršena počela bića. Tek njihovim intimnim sjedinjenjem dobivamo savršeno biće, dobivamo čovjeka.

Ovo novo, ovo treće, ovo biće koje dobivamo sjedinjenjem duše i tijela daleko se diže svojom savršenosti i nad tijelo i nad dušu. Kao što je, naime, čovjek nešto drugo i nešto savršenije nego tijelo, tako je također nešto drugo i nešto savršenije nego duša.

Na takvo, dakle, sjedinjenje tijela i duše u čovjeku moramo pomišljati uvijek kad pomišljamo na čovjeka. A takvo shvaćanje ovoga sjedinjenja otvara nam jasan pogled na čovjeka: Ideal čovjeka nije tijelo. Ali isto tako ideal čovjeka nije ni duša. Ideal čovjeka jest čovjek.

Jako mišičje, čvrste šake, gipko i elastično tijelo s trulom dušom daje bez sumnje čovjeka, ali ne idealnog čovjeka. Taj je čovjek idealno tijelo, ali idealan čovjek nipošto, jer je čovjek nešto nad tijelom.

Duša u svom korijenu jaka, s profinjenim i plemenitim osjećajem, duša duboko žedna moralne dobrote, začarana idejom vječnosti, pravednosti i istinske slobode s fizički rasutim i mlohavim tijelom, sa živčanom rastrojenom aparaturom daje bez sumnje čovjeka, ali ne idealnog čovjeka. Taj je u svom korijenu idealna duša, ali idealan čovjek nipošto, jer mu fali zdravo tijelo koje bi bilo kadro nositi jači i bogatiji rasplet i napon duhovnog života.

Stoga čovjek težeći svome idealu mora znati da ga može doseći jedino kroz idealno tijelo i kroz idealnu dušu zajedno, jer tijelo i duša daju čovjeka.

Filozofsko i psihološko oko starih Grka dobro je znalo u čovjeku otkriti idealno čovještvo. Ako, naime, njihov ideal kalokagatije shvatimo kao čvrsto i krepko tijelo, izgrađeno po kanonu lijepoga, i kao dušu punu pokreta i ritma moralne dobrote, onda možemo reći da ideal kalokagatije bez sumnje pokazuje prema vrhuncima čovještva. Manji filozofi i manji teoretski psiholozi nego što su bili Grci, ali zato zdravi praktičari Rimljani uprli su također prstom u vrhunce čovještva kad su u život svojih mladih usadili kao putokaz onu: Mens sana in corpore sano — Zdrava duša u zdravom tijelu. Kršćanstvo nije moglo a nije ni htjelo mijenjati toga ideala. Njegova je sva novost u ovoj stvari u tome što je iscijelila grčku i rimsku dušu koja

je uza sav bljesak ideala pred očima bila ipak moralno bolesna i u moralnoj dobroti zahirila. Njegova je sva novost u tome što je čovjeku omogućila da se diže svome idealu, jer iako je kršćanstvo diglo čovjeka u svrhunarav, time nije otelo čovjeku njegov naravni ideal, već je samo u taj isti ideal stavilo božanski život.

Stoga se kršćanstvo ne može optuživati da svojom naukom krnji čovještvo. Ali ta optužba pogađa nažalost ipak gdjekoje kršćane za koje tijelo kao da ne postoji ili je tako bezvrijedno da mu čovjek nije dužan pokloniti ni poštovanje, ni brigu, ni skrb, ni mar za njegov krepak, svjež i čil razvitak.

Doista, na krivom su putu oni koji poduzimaju toliko za svoju dušu; toliko duhovnih vježba, toliko duhovnog nastojanja, a tijelu priuštaju ono najvažnije, te im je ambicija, čini se, živjeti anđeoskim životom. No njih prije ili kasnije čeka ostvarenje one Pascalove: Tko uporno želi živjeti kao anđeo, živjet će konačno kao životinja. Tijelo kod njih prije ili kasnije popusti, živčevlje postaje preosjetljivo, te borba za čistoću, blagost, dobrotu postaje gotovo nemoguća. Mjesto idealnog čovjeka u sebi osjete kreaturu od čovjeka, u kojem duša jedva može još životariti. »Kožom i mesom si me zaodio i spleo me kostima i žilama« kliče Job Bogu. (Job. 10,11). A to znači da bez kože i mesa, bez kostiju i žila nikada ne ćemo biti idealni ljudi.

6. Žena

Čovjek je skrojen iz dva elementa: tijela i duha. Stoga bilo da iz čovjeka istisnemo duh, bilo da u njemu gurnemo u pozadinu tijelo, jednako gubimo čovjeka. Rijeka idealnog čovječjeg života provaljuje i kroz naslage tijela i kroz naslage duše. I jednako je može zamutiti fizički zatrovano tijelo kao i moralno iskvarena duša.

No osim ovog dualizma materije i duha u čovjeku se nalazi još jedan dualizam: dualizam muža i žene.[1])

Čovjek je u dva maha stvoren: najprije u Adamu, a onda u Evi. Kažem u dva maha stvoren, jer Eva nije drugo izdanje Adama, nije njegova kopija, niti s njim sačinjava dva čovjeka, dva egzemplara iste vrsti, već je ona nešto što s Adamom tvori jedno. Tek stvaranjem Eve dobili smo zapravo čovje-

ka, jer Adama i Evu valja shvatiti kao jedno tijelo i jednu dušu tj. kao jednog čovjeka.

Posvetimo ovu konferenciju ženi.

Kod stvaranja žene osjeća se da Bog urezuje u fizionomiju cijelog svemira posebni potez; osjeća se da Bog unosi u djelo stvaranja figuru bez koje bi tom djelu nešto osjetljivo manjkalo; osjeća se da Bog prije nego što će povijest započeti svoj tok, stavlja na njezine izvore još jedan odlučan faktor. Veliki majstor u vigiliji stvaranja žene još nije zadovoljan. Njegovu djelu nešto fali i on ne može mirovati dok manjak ne ukloni. »Nije dobro da je čovjek sam. Načinimo mu pomoćnicu sličnu njemu.« (1 Moj. 2, 18). Miljarduljetni razvitak svemira iznijet će na površinu još mnoge nedostatke velikog djela stvaranja tako te će mnogi zahvaćeni pesimizmom tražiti uporno njegovo uništenje i filozofija će muku mučiti kako da opravda dobrotu i ljubav njegova auktora. No Bog prelazi preko svih tih nedostataka. Uklanja samo jedan, uklanja samo odsustvo žene sa zemlje. Nije dobro da je čovjek sam! A ona se prije svoje egzistencije javlja u snu Adamu kao njegova čežnja, kao čežnja za onom bez koje mu Eden nije bio raj. I kao što se kamen bačen u vis vraća na zemlju s koje je uzet; i kao što zemlja otrgnuta od sunca nemirno oko njega kruži grijući se na njegovoj vatri – tako i žena uzeta iz boka Adamova, otrgnuta od njegovih prsiju vrać se na bok Adamu od kojega je uzeta i grije se uz vatru njegovih grudi iz kojih je potekla njezina egzistencija. Eva je u svojoj biti žena Adamova i majka sviju živih. I njih dvoje tako intimno pripadaju jedno drugome da »će čovjek napustiti oca i

majku a prionuti uz ženu.« (Moj. 2,24). Muž i žena postaju novo prajedinstvo, novi prapočetak, nova ljudska prastvarnost. I sve ono što je eros u svojoj vatreno-luđačkoj igri u tom prajedinstvu razdvojio, sve što je rijeka krive emancipacije na taj prapočetak naplavila, sve što je libido od te prastvarnosti polomio — valja odstraniti, ako želimo dobiti pravu sliku muža i žene, »jer u početku nije bilo tako.« (Mat. 19, 8).

Svrha edenskoga Adamova »sna o ženi« bila je u prvom redu kroz oblikovanje ženina tijela iz Adamova boka simboličkim načinom pokazati Adamu ženino zvanje i njegov odnos prema njoj. Tako je Adam upoznao Evu i Evinu ulogu preko njezina tijela, a ne preko njezine duše. I ovaj će način upoznavanja žene ostati na snazi kroz dugi lanac historijskih perioda. Prvi koji će saći u dušu žene i tu dušu razumjeti, bit će Bogočovjek, sin Djevice-Majke. Dotle će neiscrpivo blago ženine duše ležati blokirano po više ili manjem robovanju čovjeku.

Prije kršćanstva žena, premda nosilac svoje vlastite i punovrijedne osobnosti, ipak ne igra niti u braku niti izvan braka kakve individualne osobne uloge. Ona je mužu žena, pomoćnica, i prije svega majka njegove djece, ali ne kao ravnopravna strana već kao muževo vlasništvo, posve ovisna o njemu. Bachofenovu teoriju materinskih prava prema kojoj je žena u prahistoriji igrala centralnu ulogu u društvu današnja etnologija i sociologija posve napušta. Naprotiv, ubrzo je iz novonastalih civilizacija strastvenog Orijenta izrasla za ženu zapostavljajuća poligamija, koja je u Grčkoj i Rimu bila doduše stišana, ali bez punih prava za ženu. Kasnije

će žena u Rimu provesti svoju emancipaciju, ali će je skupo platiti novom moralnom podivljalošću i serijskim rastavama.

Ni u Izraelu prije Krista ženino cjelokupno biće nije još upoznato i žena još uvijek čeka na svoju pravu cijenu. Ona još uvijek nudi otkriće, ali nema nikoga tko bi znao zaći u sve predjele njezine nutrine. Galeriju starozavjetnih žena sačinjavaju tipovi časnih domaćica kao što je bila Sara, žena Abrahamova; plodnih majka kao što je bila žena Jakovljeva; vjernih žena kao što je bila Suzana; razboritih i muževnih junakinja kao što su bile Debora, Judita i Estera. Starozavjetno oko nije u ženi moglo više i ljepše otkriti od spretne i marljive domaćice, od čvrste ruke dobre i skrbne gazdarice. Starozavjetni ideal žene jest: mulier fortis — jaka žena. Na njezin opis nailazimo u knjizi Poslovica: »Oslanja se na nju srce muža njezina ... Ona je kao lađa trgovačka, izdaleka donosi sebi kruh svoj. Rano, dok je još noć, ustaje, daje hranu čeljadi svojoj i određuje posao sluškinjama svojim. Hoće da kupi njivu i uzme je, sadi vinograd od zarade ruku svojih ... Ne boji se snijega za kuću svoju, sva čeljad njezina ima po dvije haljine ... Ugledan je muž njezin na vratima, kad sjedi sa starješinama zemaljskim.« (Poslovice 31, 10). Ženu pak koja se u domaćem životu srozala i moralno posrnula, nitko više nije znao spasiti, i njezin se je život morao zasuti gomilom kamenja. Egzistencija žene koja zbog prirodne neplodnosti nije mogla mužu namrijeti potomstva sušila se pod oklopom javne sramote i prokletstva.

S pojavom novog Adama, Krista, pojavljuje se i nova Eva, Marija. Žena se u Mariji diže na svoj

vrhunac i izvještaj o punini milosti u Marijinoj djevičanskoj duši, a tu je milost Marija primila iz otvorenog boka svoga raspetog Sina, neisporedivo je uzvišeniji od izvještaja oblikovanja tijela prve žene iz boka Adamova. I Krist, koji je izgradio dušu te blagoslovljene među ženama, pomalo će nam tokom svog života razotkrivati ženinu dušu tako da smo po njemu dobili pravu apokalipsu — otkrivenje žene.

Prvi susret Bogočovjeka sa ženom bio je susret s djevicom. Ta će djevica postati njegova majka, a on će joj za uzvrat pokloniti svu čast, radost, trpljenje i ljubav svoga sinovskog srca i po njima je uvesti u svoju vlastitu javnu ulogu otkupitelja, posvetitelja i kralja, tako te u Mariji imamo suotkupiteljicu, posvetiteljicu i kraljicu svijeta. I jer se Bog ne da oskrvnuti niti koga oskrvnjuje, ova majka, koja je u svojoj utrobi nosila Boga, ostala je netaknuta djevica. Bijela ruža djevičanstva i zlatna ruža majčinstva našle su se u ruci jedne te iste žene. I po tom osobnom sinovskom susretu Bogočovjeka s djevicom svako majčinstvo dobiva novo dostojanstvo i svako djevičanstvo dobiva nov smisao. Majčinstvo od sada znači zaručništvo s Bogočovjekom svaka majka učestvuje u časti Bogorodice. I djevičanstvo od sada znači zaručništvo s Bogo-čovjekom tako te se svaka djevica uzdiže na čast bogovjerenice. Pa kao što je Krist sjedinio u Marijinoj ruci bijelu i zlatnu ružu tako nam je objavio da je svaka ženska duša dovoljno bogata da u sebi sjedini djevičanstvo s majčinstvom i majčinstvo s djevičanstvom. Djevice bez djece mogu postati duhovne majke siročadi, majke napuštenih, majke svih onih

koji su bez mjke. I djevice, Kristove zaručnice, uvijek su bile takove majke. Udate i s djecom velikim dijelom svoje duše, pripadaju Kristu, pripadaju Bogu, njegov su šator, i utoliko nedirljive, utoliko djevice. I ovo nešto nedirljivo, nešto djevičansko u majkama čuva u njima ženstvo, da ne bude u njima uništeno bilo njezinim pretjeranim kultom muškarca, jer mu ona zbog svoje nedirljivosti sva ne pripada, bilo njegovom brutalnom najezdom strasti, jer majku zbog njezinih čistih veza s Bogom strašću nije moguće iscrpsti.

Krist se susreo i s palom ženom. No pri tome se nije prignuo i prihvatio kamen kao što se čovjek sagne i prihvati kamen pri svom susretu sa zmijom otrovnicom, jer je znao da žena i pod naslagama grijeha nosi izvore ne otrova, već idealnih poleta svojstvenih njezinoj duši. Nije prošao mimo nje s prezirom, jer je znao da je crna duša, duša začađena grijehom, ženi nametnuta kao nešto što je silno steže. Sve upropašćene žene poznaju svoje trenutke u kojima mole kao zavedena Greta pred žalosnom Majkom Božjom: »Ah, svrni doli — Puna boli — Svoj pogled blag — I pogledaj — Na moj jad.« (Faust) Krist je bacao taj zamoljeni milosrdni pogled na sve upropašćene i s njihovih prsiju odvaljivao teške ploče, a njihove su nam uskrsnule duše pokazale da umiju nježnije i hrabrije ljubiti od ostalih, kao što je to pokazala Magdalena pod križem.

Ženi u molitvi Krist je obećao najbolji dio koji se ne će od nje oduzeti. (Luk. 10, 42). Žena i religioznost idu skupa. Za izvorima plodne majčinske ljubavi i za izvorima čiste zaručničke vjernosti skrivaju se u ženinoj duši mistički predjeli na kojima ona

razvija svoj bogati duhovni život. Transcendentni svijet u koji se muškarac ne bez napora probija svojom logikom žena dodiruje svojim duhovnim instinktom, te nam se čini da je ona u tom svijetu ukorijenjena. To je njezin »najbolji dio«, a možemo reći i »superiorni dio«, koji joj je Krist priznao.

Krist će dopustiti da njega i grupu njegovih apostola poslužuju žene. Služiti u tisućama sitnica koje ulaze u dnevni život kao nužni njegovi rekviziti, a koje žena otkriva oštrinom svoga oka, bez sumnje je jedna od značajnih oznaka ženske duše. Ona je priređivać domaćeg, intimnog, privatnog života bez kojeg bi bilo nesnosno živjeti. Njezine ruke stvarima daju posljednju savršenost i toplinu; one ih politiraju da nas ne bodu, i tako stvaraju blagu atmosferu potrebnu za duševno zdravlje.

Krist će se zaustaviti i na ženinoj patnji. Brdo ljudske patnje svojim većim dijelom pritišće ženu. Uz fizički bolno rađanje djeteta žena je privezala uza se i svu sudbinsku patnju rođene djece, svoga pokoljenja i svoje nacije. Svi potoci trpljenja oceva, sinova i kćeri imaju svoje ušće u majci i sve rijeke trpljenja nekog naroda imaju svoje ušće u ženi. Ona ima patničku dušu. Iza fine i prozirne koprene njezine vanjštine bjesne po moru njezine nutrine oluje tolikih bolnih tragedija. Poganstvo je ovu ženinu bol pretvorilo u hladan kamen. Nioba kojoj je bog Feb za volju svoje majke božice Lete poubijao svu djecu, sedam sinova i sedam kćeri, pretvara se od silne boli u hladan mramor među grebenima Sipila. Krist ovu ženinu bol pretvara u blagoslov i život. Uz križ stajat će i njegova majka Marija: uz sina tijelom raspeta — majka raspete duše. I iz te izmu-

čene majčinske duše poteći će potoci otkupljenja nad čovječanstvom ko što su potekli iz otvorenog boka njezina sina. A kao što Marijinu bol tako i bol svake žene Krist pretvara u blagoslov i život čovječanstva. A treba istaknuti i to da su upravo žene u školi trpljenja, koju je Krist na Kalvariji otvorio, pokupile najbolje diplome.

Tako nam je Krist razotkrio bogatu ženinu dušu, ali također, otvorivši ženi oči za njezinu vlastitu duhovnu vrijednost, proveo i posvemašnju duhovnu emancipaciju žene. Njegovi se učenici ne ustručavaju to naglasiti. »Svi ste vi, piše sv. Pavao, sinovi Božji . . . , nema tu ni roba ni slobodnjaka, nema ni muško ni žensko, jer ste svi vi jedno u Kristu Isusu.« (Gal. 3, 26, 28). I kršćanstvo ne štuje ništa manje svoje svete žene nego svoje svete muževe.

Tim naglašavanjem žene Krist nije nipošto prajedinstvo muža i žene razriješio, nije nipošto ženu od muža odvojio — jer je upravo on vezu između muža i žene sakramentom utvrdio — već je samo obilno pokazao kako nije dobro da je čovjek sam, kako je žena druga čovjekova duša, i kako je čovjek obogaćen dualizmom muža i žene.

7. Svjetlo razuma

Shakespeare kliče u Hamletu: »Kakvo je remekdjelo čovjek! Kako uzvišen razumom! Kako neiscrpiv u svojim sposobnostima! Kako čudesnog oblika i izražajnih kretnja! U djelovanju je anđeo. U svojim koncepcijama je Bog. On je čudo svijeta i vrhovni tip živih bića na zemlji.«

I doista, čovjek zapanjuje najprije svojim tijelom. U vanjskoj i nutarnjoj arhitekturi ljudskog tijela sve je na svome mjestu i sve je čudesno, pojedini dijelovi, kao i cjelina, tako da je neki anatom pošto je secirao ljudsku ruku mogao reći: »Nožem sam čitao himan Stvoritelju.« Ovom čudu arhiktekture u ljudskom tijelu pridružuju se fiziološka čudesa. Krv koja prisustvuje svim fiziološkim procesima naših organa neprestano se puni novim misterijima. I kad bi ta krv, sakupljačica i čuvarica svih tajna našega tijela, znala govoriti, razotkrila bi nam

jedan bajoslovni svijet. A tko će opisati veličinu ljudske fizionomije? Sam uspravni položaj ljudskog bića upozorava na kraljevsko dostojanstvo čovjeka. To ljudsko lice! Kad se smiješi, sunce je; kad pjeva, harfa je, dirana nevidljivom rukom; kad plamti strašću, olujno je more; kad sanja o dobroti, anđeo je s portreta Murillove Madone.

No mnogo više nego svojim tijelom čovjek se uzvisuje nad sva vidljiva bića sposobnostima svoga duha, u prvom redu sposobnošću mišljenja. Zaustavimo se malo na toj njegovoj sposobnosti.

Poljubac stvaranja razlio je našim čelom svjetlo Božjega lica. »Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine — Obasjalo nas je, Gospodine, svjetlo lica tvojega. (Ps 4, 6). Kada znamo da je Bog sama istina, onda razliveno svjetlo lica Božjega našim čelom ne znači ništa drugo nego razliveno svjetlo istine. Istina je hrana svakoga duha. Bog, savršen duh, hrani se promatranjem svoga bića koje je sama istina i izvor svake istine. Stvorivši nas pozvao nas je na ovaj božanski banket. Stoga kao što naše ruke dnevice posižu za korom kruha, tako naš duh dnevice posiže za kruhom istine.

Naš intelektualni mehanizam bez sumnje nije jednak Božjemu, niti naša svijest o spoznatoj istini odgovara Božjoj svijesti. Bog spoznaje jednom jedincatom intuicijom, dok mi moramo s mukom tražiti istinu i sticati je dio po dio. Bog spoznaje s absolutnom sigurnošću, dok je u nama spoznaja izložena pustošenju nesigurnosti i rasklimavanju sumnje. Ali, premda s mukom i potrebnim oprezom, naš se duh ipak može popeti na klisuru sigurnosti

i odoljevati svim nestalnim valovima nesigurnosti i sumnje.

Bog spoznaje svu istinu. On ne pozna nikakva misterija. Njegovim je očima sve na domaku. Za nas su pak mnoge stvari smještene iza debelih naslaga tame. Ali ipak, ako usporedimo naše znanje o stvarima s neznanjem u životinjama, onda moramo reći da je u nama dan, dok sve oko nas živi u nutarnjoj noći. Pa makar i ne poznajemo sve stvari, to ipak znamo njihove posljednje uzroke; ako nam i nije poznato sve veličanstvo njihovih građevina, to nam ipak nisu nepoznati njihovi temelji.

U Božjoj se svijesti ljeska sav dugi lanac sadanjih, prošlih i budućih događaja, dok je u našoj svijesti prisutna samo sadašnjost. Ali ipak i mi možemo obuhvatiti svojom memorijom prošlost i svojim nagađanjima budućnost.

Bog promatra samo jednu stvar: samoga sebe, i u sebi vidi sve. Mi naprotiv gledamo mnoštvo i moramo vidjeti sve, ako želimo saznati sve. Ali ipak kroz to mnoštvo spoznatih stvari, kroz mnoštvo spoznatih činjenica, kroz mnoštvo spoznatih slučajeva mi se probijamo jednom načelu po kojemu se događaju ti slučajevi, jednom počelu prema kojemu su nastale te stvari i tako stvaramo znanost oko koje kao oko osi vežemo naše znanje o mnoštvu.

Tako između Božjega znanja i našega, između Božjega načina spoznavanja i našega golema je razlika, ali ipak istina, taj dnevni kruh Božanstva jest također dnevni kruh čovječanstva. I ako u čovjeku treba naći iskru Božanstva, onda je treba tražiti u prvom redu u našem duhu koji spoznaje svijet oko sebe.

I ova iskra božanstva, ova spoznajna sposobnost duha izvor je naše osobnosti. Po njoj naše biće i naša egzistencija nije samo u nama prisutna nego mi također svojim razumom tu egzistenciju i to biće misaono obuhvaćamo. Mi nismo samo fizička bića kao što su to ostala bića oko nas. Iznad sfere naše fizičke jezgre strši još jedna stvarnost, diže se naša duhovnost, probija naša svijest, svijest o našem fizičkom sadržaju. I nitko nâs, našeg bića iz naše svijesti ne može iščupati. Po svijesti smo neotuđivo svoji.

I nitko nas našoj svijesti ne može ukrasti.

Ni životinjska strast zavodnika ili zavodnice! U starom Egiptu prodani pravedni Josip i uza svu potjeru pokvarene Putifarke, koja noću i danju vreba na njegov lijepi stas i obraze, ostaje u posjedu svoje nevinosti.

Ni tjelesne nevolje! Patnik Job u zemlji Husu, dok je sjedio na đubrištu bez djece i bez imovine, i crijepom strugao čirove s tijela, bijaše u posjedu svoje vjernosti Bogu jednako kao kad je bio u kolu svojih sedam sinova i sedam kćeri, sedam tisuća ovaca i tri tisuće kamila.

Ni sama smrt! »Poručite mojoj djeci, govorila je kat. majka koju je francuska revolucija osudila na smrt zbog toga što su joj djeca pred orkanom revolucije prebjegla u inozemstvo, poručite mojoj djeci da umirem spokojno.«

No naš razum ne razapinje samo iznad našeg bića nebo naše svijesti, kojom posjedujemo same sebe, nego također razlijeva na sva bića oko nas svoje svjetlo i tako nam ih razotkriva. Pa kao što pčela pomagana instinktom sjeda na bezbrojne cvjetove skupljajući med, tako i mi vođeni razumom možemo

doći u dodir sa svim bićima puneći njima sebe i obogaćujući se njima. Intelektualni dodir s drugim bićima za nas uvijek znači vrelo života. Zato naš život, u prvom redu osobni i društveni, ovisi o našem razumu[1]).

Ali, pitat ćete, da li se čovjek tom razumu može predati da ga vodi? Nije li se u čovjeku u ovo posljednje vrijeme baš razum najviše diskreditirao? Tko može slijediti recepte filozofa posljednjih vremena? Nije li na suđenju u Nürnbergu razum bio na optuženičkoj klupi? I kad klanje prošlog svjetskog rata ne bi pripisali ideologijama kao posljednjim uzrocima, ne znamo komu bismo ga pripisali. Da, razum je nedavno bio zakrvario Evropu. Ne velimo da je svaki rat ideološki rat, ali nema nikakve sumnje da je kod ovog posljednjeg — da se izrazimo stilom stare Grčke — Atena angažirala Aresa.

Nadalje, mi živimo u histeriji nemira. Nemirno se odvija život izvan nas. Kada god zađemo u taj život, čini nam se da prisustvujemo nekoj jurnjavi u nepoznato. Nemir se ušančio i u nama. I ničim ga ne možemo sakriti. Ni šminkom, ni nošnjom, ni modernim stilovima. Naprotiv, on njima još kao da se pojačava. Ta nije li Sören Kierkegaard u svoje vrijeme uskliknuo: Radi, napreži se, trči, a za cilj svoga rada, za temelj svoga naprezanja, za cilj svoga trčanja ne pitaj! I nije li Miguel de Unamuno u u svom djelu »Život Don Quijota i Sanche« direktno pozvao u neizvjesnost vratolomnih pustolovina: Sancho se mora (a po auktoru svaki je čovjek Sancho) pozvati iz svoje domaje, otrgnuti iz kruga svoje žene i djece i nagovoriti na pustolovine, da po njima postane čovjek! A ne znači li to: Iz svog mi-

ra van u trku bez cilja, i život parkirati izvan te trke nije slobodno!

A onda naša današnjica jest današnjica tjeskobe. Naveliko se piše da su Evropejci izgubili vanjsku i nutarnju sigurnost svoga života. A kako bi je i mogli imati? Kant je ubio metafiziku, Nietzsche je proglasio Boga mrtvim, a Heidegger je dobacio: Ti si, čovječe, izbačen iz Ništavila i pridržan za Ništavilo, temeljni osjećaj tvoga bića jest tjeskoba i zabrinutost.

Kad čovjek ima pred očima sve ove trpke plodove našega razuma, s kojim povjerenjem onda možemo slijediti naš razum? I ne nameće li se kao od sebe čovjeku misao: filozofija, ili bolje razum, ne vodi ničemu! I nije li danas najumjesnija Pilatova gesta: Tko zna šta je istina?

Doista, kad čovjek stupi u vodu moderne filozofije, čini mu se da je sišao u vrtloge, a ne u mirnu rijeku ljudske misli, i prije ga spopada osjećaj Sartrove mučnine nego li dojam da sjedi za božanskim banketom.

Ali uz sve to naš razum zaslužuje naše povjerenje u se i danas.

Ta naš duh teži za istinom. I da nam je posjedovati film sa svim ekspedicijama čovjeka na teritorij istine, bio bi to jedan od najuzbudljivijih filmova. Pa zar onda našem duhu svjetlo istine može biti uskraćeno? Nemoguće! Pupoljci u proljeće teže za sunčevom toplinom i dobivaju je. Naše oko čezne za sunčevim svjetlom i dobiva ga. Zar će samo našem duhu biti uskraćeno njegovo sunce: sunce istine? Zar će on uvijek imati na usnama pitanje, a nikada ne dobiti pravoga odgovora? A pri tom istinu

više voli nego samoga sebe! Kazao je neki rimski skeptik: »Čovjek je pun proturječnosti i najnesretniji između svih stvorova, jer ostala stvorenja nemaju zahtjeva koja izmiču njihovim mogućnostima, dok je čovjek pun težnja i želja koje ne mogu biti ispunjene. Njegova je narav velika laž, najveće siromaštvo spareno s najvećim ponosom. A između svih zala što ga tište najveće je što sam sebi može oduzeti život.« Te nam riječi rimskog skeptika valja potpisati, ako razumu zaniječemo sposobnost spoznanja istine u našim životnim pitanjima. Kad je Goethe kazao: »Misao da ne možemo ništa spoznati, gotovo mi kida srce« — iznio je pravo stanje duše bez vjere u razum. Ako razum ne može doći u posjed istine, onda svi njegovi napori za njom jesu Sizifovi napori, i sve njegove težnje za njom jesu plamenovi koji muče. Ne može se pak zamisliti da bi narav, i to najodličnija narav, mogla biti tako nesretna i tako tragična.

Može stoga razum doći u posjed istine. Uostalom on je to i danas dokazao. Ako smo se domogli tajna u atomu, ako danas izgrađujemo atomsku civilizaciju, to u prvom redu moramo zahvaliti njegovim genijalnim teoretskim tezama po kojima nas je uveo u jezgru atoma. A da nije bilo jednake sreće u rješavanju duhovnih životnih pitanja, za to sva odgovornost ne leži na njemu. Uostalom, on se danas kaje za pogreške svoje nedavne prošlosti i okreće se pomalo prema metafizici koju je bio zabacio i Bogu koga je bio zanijekao. I jer danas raspolaže s činjenicama s dna materije, s periferije svemira i srca života, nema sumnje da će njegov korak u metafiziku koji se očekuje, biti gigantski korak,

i da će njegov zagrljaj s Bogom biti topliji i jači nego ikada do sad u njegovoj prošlosti. To više što mi iskru razuma nismo Bogu ukrali kao Prometej vatru bogovima, već ju nam je on sam dao, pa stoga možemo računati i na njegovu pomoć.

8. Slobodan

»Čovjek je građanin dvaju svjetova, »Bürger zweier Welten«: građanin nužnog svijeta osjeta i svijeta slobode«, rekao je Kant. Sloboda nerastavno pripada čovjeku. Čovjek je utemeljen na slobodi kao životinja na instinktu. I ako čovjek nije neki bezlični dio prostora, već ako je on, kako kaže Scheler, »naglašeni dio prostora«, onda je on to u prvom redu, jer je nosilac slobodne volje. I ako je istinito što kaže Paracelso da je najviše u čovjeku samo čovjek, onda je samo slobodna volja zapravo čovjek.

Čovjek je slobodan. To znači: čovjek može slobodno htjeti neku stvar, a može je i ne htjeti. Mi želimo dobro svojemu tijelu, čuvamo svoj život, neprestano stojimo na straži pred kulom svoje egzistencije da nam ne bi bila ugrožena, ali mi to činimo više manje instinktivno i spontano, nošeni ži-

votnim impulsom. Mi također želimo svoju sreću, i život nam se ne pričinja ničim drugim do li krilima koja su nam dana da poletimo u zagrljaj sreće. Otud ono naše dnevno probijanje kroz život ispruženih ruku kao da ćemo sad na nešto dugo željkovano dohvatiti, probijanje praćeno neoborivom nadom u konačni uspjeh. Ali ta želja u nama jest nužna, i mi ne možemo ne htjeti sebi sreće. Naprotiv mi želimo, ili smo željeli, izobraziti naš duh ovom ili onom znanošću premda možemo, ili smo mogli, priskrbiti našemu talentu koje drugo znanje. Mi želimo, ili smo željeli, provoditi život u ovom ili onom zvanju premda smo mogli, ili možemo, dati našem životu koju drugu varijantu. Mi smo u izboru svoga zvanja kao i u tisućama stvari dnevnoga života slobodni gospodari svojih čina. Budući da materija, kojoj se djelovanje odvija po nužnim fizičkim zakonima, pokazuje u svom djelovanju samo krutu nužnost, svaki onaj koji u čovjeku gleda samo materiju logički je prisiljen zanijekati u čovjeku i slobodu. Povijest filozofije uči nas da su mnogi tu svoju obavezu i ispunili. Th. Ziehen npr. piše »Prirodnom silom slijedi uz određene vanjske podražaje te uz sjećanjem dane predodžbe određeni čin, sasvim jednako i neminovno kao što određenom brzinom i u određenom pravcu pada kamen kad se otkine od svoje podloge.«[1]) I Luther je zatajio slobodnu volju, dakako iz teoloških razloga: »Ljudska se volja nalazi u životu kao živinče na putu. Ako na nju zajaši Bog, hoće i ide kamo hoće Bog ... Zajaši li na nju Šatan, hoće i ide kamo hoće Satan.«[2]) Ni Wundtov psihologijski determinizam nje ne dopušta: »Svako je ljudsko djelovanje, veli Adickes, neminovna rezultanta iz momentanog stanja čovjekova i vanjskih prilika u kojima se nalazi. Uz isto stanje te iste vanjske okolnosti ne bi moglo ni doći do drugog djelovanja osim onoga do kojega je došlo.«[3])

Crkva je uvijek zastupala da je čovjek slobodan, da je on svoj gospodar, da svoju sudbinu nosi u svojim vlastitim rukama te je uvijek protestirala proti svakom fatalizmu u ljudskom životu temeljenom bilo na krivoj filozofiji, bilo na krivoj teologiji. Tu je svoju nauku crpila iz Božje objave, a onda i iz zdravog razuma.

Iz objave znamo da Bog s poštovanjem postupa s čovjekom, a ne bez obzira kao s ostalim stvarima: »Cum reverentia magna disponis nos — Vladaš s nama velikom obzirnošću.« (Mudr. 12, 18). Sazdavši čovjeka, kormilo njegova života kao i kormilo cjelokupnog povijesnog zbivanja predao je u ruke čovjeku: »Deus ab initio constituit hominem et reliquit eum in manu consilii sui — Bog je u početku stvorio čovjeka i predao ga vlastitoj odluci.« (Sir 15, 14). A kada se čovjek udaljio od Boga, Bog se tuži što ga je čovjek napustio, milo ga nagovara da mu se povrati, prijeti mu kaznom i smrću. Ali čemu te tužbe, čemu ti pozivi, čemu te prijetnje, ako nismo slobodni, ako zločin mora nužno nama zavitlati i otrgnuti nas od Boga kao što olujni vjetar trga lišće s naših stabala.

Da se pak sami uvjerimo da smo slobodni, dovoljno je samo malo misaono zagrabiti u tok našega djelovanja.

Prije nego što poduzmemo neko djelo, ispitujemo, važemo, mjerimo razloge koji govore za prihvaćanje toga djela i razloga koji govore da se ne

upustimo u taj posao. Kad ne bismo bili slobodni, mi bismo se bez promišljanja prepustili struji nužnosti, nek nas nosi kamo nas već mora odnijeti. Ali mi toga ne činimo. Poslije djela duša se naginje nad samu sebe i iščekuje glas iz svojih dubina koji će joj reći: Dobro si radila. Bravo! A drugi puta opet duša se iza djela osjeća opterećenom nesnosnim bremenom. I koliko ste puta iza svojih djela upravljali sebi poput Psalmiste pitanje: »Zašto si žalosna, dušo moja, i zašto me smućuješ?« (Ps. 41, 5). Zašto? Ah, vi znate odviše dobro zašto! Sjećanje na nedjelo, možda na cijelu seriju počinjenih zala, neumorno vas progoni, prebacuje crni veo preko vaših misli i rasprostire neku netečnost na stvari za koje ste mislili da će vas usrećiti, a sada postadoše corpora delicti, svjedoci vašega nedjela. Ali čemu se iza djela koje smo izveli razliježe taj aplauz dvoranom naše duše, ako nije bilo u našoj vlasti da ga izvedemo? I čemu iza počinjena nedjela u našoj duši zastave na pola koplja zbog izgubljene nevinosti ili zbog izgubljene pravednosti ako nismo odgovorni za svoje nedjelo? A ako smo odgovorni, kako to možemo biti ako nismo slobodni?

I povijest govori za slobodu naše volje. Pokušajte povijest i povijesne spomenike protumačiti bez slobodne volje, i vidjet ćete da vam to ne će biti moguće. Povijest posjeduje stranice pune entuzijazma na kojima se pjeva slava ljudi iz velikih prošlih vremena; posjeduje natpise, slike, kipove, trijumfalne lukove, crkve i oltare, koji nas sjećaju na velikane prošlosti. Ali, tko je zapravo velikan? To je genij koji je svojim inspiracijama dao snažan impuls književnosti, umjetnosti, znanosti, politici, so-

cijalnim gibanjima; to je heroj koji je prolio svoju krv i položio svoj život na oltar domovine; to je velikodušno srce iz kojeg su potekli potoci dobročinstava i razlili se poljem ljudske bijede; to je svetac koji je svojom krepošću balzamirao stoljeće u kom je živio da ga sačuva od raspadanja i pokvarenosti. Ako su svi oni bili slobodni, onda je pravo ovjekovječiti uspomenu na njih. Genij, mjesto da sebe strpa u logor neprestanog rada, mogao se je prepustiti neradu i zadovoljiti se uspjehom laganog talenta — ali on to nije htio. Heroj je mogao čuvati život u zavjetarju a ne istrčavati ususret smrti — ali on to nije htio. Dobročinitelj ljudi mogao se je zakopati u svoje bogatstvo i cijelo pridržati sebi — ali on to nije htio. Svetac se je mogao povesti za svojim suvremenicima i s njima dijeliti užitke života ili se ograničiti na svakodnevnu malu krepost — ali on to nije htio. Htjeti ono veliko što se može ne htjeti, a ne htjeti ono malo što se može htjeti — u tom se sastoji sva slava. A to je sloboda. Stoga ako nema slobode, onda valja izbrisati sve uspomene na prošlost, istrgnuti sve slavne stranice povijesti, porušiti sve kipove, sve trijumfne lukove, sve hramove posvećene svecima i na njihovim ruševinama komotno se utaboriti i živjeti od dana do dana zaboravljeni od prošlosti, zarobljeni usudom sadašnjice, čekajući da nas njezina željezna ruka udavi i baci u ždrijelo nepoznatoga. Da, velikani koje mi nazivamo slavnima nisu ništa ako nisu bili *gospodari* svojih djela, gospodari svoga životnog pravca, ako nisu bili slobodni. Zar je sunce slavno zbog toga što sipa u prostor plodnu svjetlost? Zar je zemlja slavna zbog toga što nosi bogatu žetvu? Zar je lav

slavan time što svojom snagom i hrabrošću ispunja džunglu strahom? Što znače geniji, heroji, dobročinitelji čovječanstva i sveci ako nisu mogli raditi drukčije nego što su radili? *)

A što znači za čovjeka sloboda volje? Znači sve.

Čovjek izranja doduše u svijet egzistencije kao osoba, ali osoba u rudimentarnom stanju; on se pojavljuje doduše kao posebni dio prostora, ali taj porstor valja ispuniti. Na temeljima svoje ontičke osobe on mora izgraditi svoju moralnu osobnost. — Što je to? U centru moralne osobnosti stoji razboritost kao neka providnost moralnog života i kao ravnateljica svih čina prema njihovoj svrsi. Uz nju je pravednost uvijek spremna izvršiti sve dužnosti i poštivati svačije pravo. Uz pravednost se prislonila jakost koja odbija navale i zadržava padove naravi: jakost, majka herojskih čina i uzvišene požrtvovnosti te hraniteljica velikodušnosti, strpljivosti i ustrajnosti. Konačno, tamo gdje tijelo udvara duhu smjestila se umjerenost, kraljica strasti i ravnateljica užitaka; umjerenost, baza čednosti i poštenja; umjerenost okružena svitom strogih ali ljubaznih kreposti: suzdržljivošću, trijeznošću, čistoćom, blagošću i čednošću. To je eto u glavnoj svojoj konstrukciji moralna osobnost. I ona zapravo nije ništa drugo nego potpun i pravi čovjek. Izgraditi tog potpunog i pravog čovjeka pozvana je volja. Za to je ona i za to ona posjeduje slobodu. Stoga je ona sve. (Monsabré)

O Bože, koliko čovjek iz sebe mora izbaciti, koliko iz sebe mora izbljuvati da postane čovjek. Slobodna je volja tu zato da izbacimo iz sebe ono što

nismo mi. Čovjek ima dojam da je progutao vraga. Slobodna je volja tu zato da poruši u nama kraljevstvo toga tiranina i da nas od njega oslobodi.

O Bože, koliko duhovnih vrijednosti mora unići u čovjeka da on postane čovjek. Slobodne su ljudske volje vrata kroz koja u ljude ulaze duhovne vrijednosti. Slobodnom voljom čovjek skrbi svome bitku nove priloge. Egzistencijalna filozofija razlikuje dvostruko vrijeme: objektivno koje se mjeri sekundama, minutima i satima te subjektivno koje se mjeri egzistencijalnim časovima tj. čovjekovim osjećajima, mislima, odlukama i djelima. Čovjekovu vrijednost ta filozofija mjeri po subjektivnom vremenu. I mi možemo reći: čovjekova se vrijednost mjeri po čovjekovim odlukama koje ga kreću prema dobru, prema duhovnim vrednotama, prema izgradnji njegova moralnog lika. Tako je slobodna volja graditeljica čovjekove moralne egzistencije. Stoga je ona sve.

Inteligencija bez volje predstavlja nemoćnog sanjara koji svoje genijalne planove nikada ne ostvaruje. Kad god se čovjek ili koja ljudska zajednica zadovolji s filozofiranjem, programima i knjigama, a ne pristupa životu, ne zalazi u dnevnu akciju, nju će brzo život smjestiti u muzej. Život se živi, život se ne misli. A ako je životu potrebna misao, to je potrebna zato da misao taj život povede, a ne zato da ga zaguši. Da, čovjek bi se bez volje koja ga kreće na djelo začahurio u tkivo svojih misli i u njima se ugušio. Volja od njega čini junaka, stvaraoca, neumornog radnika. Ali i ovo radno stvaralaštvo brzo bi jenjalo kad bi volji uzmanjkala sloboda. Bez slobode mi bismo imali na zemlji s čov-

jekom mrava više, pčelu više, ali ne stvaraoca mnogostrukog ekonomskog, socijalnog, tehničkog i kulturnog života. (Monsabré).

Tako je i opet slobodna volja za čovjeka sve.

I čovjek je ili slobodan ili ga uopće nema.

9. Čovjek — prostor, vrijeme i svemir

Svako biće u ovom našem vidljivom svijetu dano je u prostoru, vremenu i masi tako te se ono prostorno, vremenski i individualno gubi u moru mnoštva, u moru vremena i u moru prostornosti. Volumeni najgorostasnijih vidljivih stvari uspoređeni sa cjelokupnim svemirskim prostorima pretvaraju se u točke. Trajanje i najduljih života uspoređeno s valom vremena što struji kroz svemir pretvara se u sekunde. Savršenstvo i olićja pojedinih stvari postaju beznačajna pred svjetlom cjelokupne savršenosti koju je u sebi akumulirao svemir. Jedino je čovjek veći od prostora, dugotrajniji od vremena i jedino on u svemirskoj skupnosti zauzima izuzetan položaj.[1])

Naši su predi mislili da je sav svemir stvoren samo radi naše zemlje na kojoj obitava čovjek i njoj su podavali centralni položaj u svemiru smatrajući je središtem oko kojeg se je sabralo sunce, mjesec i zvijezde. U njoj su gledali vrhunac stvaralačkog umijeća na kojem su se našle na okupu sve savršenosti na čelu s čovjekom. No moderna astronomija kao da komada ovu misao starih generacija. Prema njoj granice svemira valja pomaknuti daleko, daleko u beskrajne prostore. Zvijezde koje su se nekada smatrale točkama valja smatrati gorostasnim masama kojima broj dosiže broj pijeska na morskoj obali. U ovom pijesku zemlja je prašak koji se približava ništici. Stanovnik pak ovog praška ima pravo da se smatra nečim drugim i nečim višim od te ništice? Sigurno, pred golemim svemirskim prostorom dužni smo mi svemirski mravi poštovanje koje je već psalmista izrazio: »Kad promatram nebo djelo ruku tvojih, Gospodine, mjesec i zvijezde koje si ti postavio, pitam samoga sebe: što je čovjek da ga se spominješ i da ga pohađaš?« (Ps. 8, 3—4). Ali ipak čovjek je uza svu svoju tjelesnu maljušnost iznad tog svemirskog prostora. Zgodno primjećuje neki pisac: »Napredak moderne astronomije čini se da je uvelike ponizio čovjeka, da je uništio njegovu veličinu. Ali, ako se ima na umu, koliko je čovjek morao usavršiti svoje oko da izmjeri nebeski svod, kakve je sve metode morao pronaći da izračuna veličinu, brzinu i sastav nebeskih tjelesa, koliko je instrumenata morao konstruirati da zađe u nebeske tajne, onda možemo reći: Uz ova čudesa ljudskoga razuma maljušnost čovjekova tijela ne govori ništa i na nju se uopće ne treba obazirati.« Svojom mišlju čovjek svladava prostor. Nema udaljenosti koja bi predstavljala granicu njegovim mislima i samo jedna njegova misao prostranija je od čitavog svemira. Iza stvarnih prostora on zamišlja još druge moguće prostore, a iza mogućih drugih prostora zamišlja još bezbrojne moguće svjetove. Astronomski prospekti u njemu širi su nego oni što egzistiraju. K tome on preskače iz ovog vidljivog svijeta, iz ovog našeg svemira u drugi svemir, u drugi nevidljivi duhovni svijet; preskače s ovog ograničenog svijeta u bezgranični Božji svijet. Jednom rječju: Čovjek, premda sitan stanovnik sitnoga planeta, gleda s vrhunca svoga duha sav golem svemirski prostor kao da mu je pod nogama. Čovjek je veći od prostora — to je istina koja se ne da zanijekati.

I kao što je čovjek veći od prostora, isto je tako dugotrajniji od vremena.

Vrijeme nagriza sve egzistencije i pretvara ih u pepeo. Njegova je žrtva sve što živi na zemlji. Životi nisu ništa drugo nego projicirani filmovi na ekranu vremena. Pošto završi projiciranje jednoga, započinje projiciranje drugoga. A ekran hvata sve i guta sve. Ništa se na njemu ne zaustavlja, već sve s njega klizi, u nepovrat. Žrtvom vremena padaju i svi mrtvi oblici materije. Ono lomi vrhove piramida, ono obara kao neki nevidljivi Samson stupove naših zgrada, ono zakapa duboko u zemlju veličanstvene gradove, ono suši mora i gasi zvijezde na nebeskom svodu. Ono će konačno nagnati svu materiju svijeta u očajno stanje pretvorivši je u ognjeno more. I nitko mu ne može postaviti barikade, nitko mu ne

može presjeći puta, nitko ga ne može zaustaviti u njegovoj rušilačkoj akciji.

Pojavljujući se čovjek na zemlji, na kojoj je vrijeme davno prije njega naslagalo tolike ruševine, pojavljuje se kao onaj koji se uzdiže nad vjekove, kao onaj čija osoba ne može postati ruševinom. O njegov »ja« struja vremena ne može zapeti da ga sobom ponese. Njegov »ja« živi i njegov će »ja« živjeti uvijek. Blijeda neprijateljica smrt grabi doduše čovjeku tijelo, ali dok svojim nožem reže posljednje niti njegova tjelesnog života, mora ta moćna pobjednica slušati njegove ironične riječi kojima joj trga pobjedu iz ruku: Non omnis moriar — Ne ću čitav umrijeti. U dvoboju čovjeka i smrti nije pobjednica smrt koja se čini da to jest, već je pobjednik čovjek koji se čini da to nije. Istina, čovječje tijelo pada u zemlju i vene kao pokošena trava, ali njegov duh egzistira i dalje u krilu vječnosti kamo ni vrijeme ni smrt nemaju pristupa. Čovjek je jači od smrti, čovjek je jači od vremena. I naši vijenci na grobovima slave tu njegovu pobjedu.

Fridrich von Hügel razdijelio je vrijeme na matematičko-fizičko vrijeme koje je prazno i mjeri se satovima i na povijesno koje se ispunja doživljajima. Ova je razdioba vremena poslije po Bergsonu i egzistencijalistima postala moderna. No ona nam također veoma lijepo osvjetljuje i čovjekovu pobjedu vremena. Po Hügelu, naime, čovjekov doživljaj koji puni povijesno vrijeme zapravo u sebi vrijeme koncentrira: u punini doživljaja još je prisutna prošlost i njime je već zagrabljena budućnost. Tako su u našim doživljajima na okupu prošlost,

sadašnjost i budućnost. Ako pak u čovjeku već živi i budućnost, onda je jasno da vrijeme ne može čovjeka oboriti. Čovjek u kome živi već budućnost živi prije vremena i vrijeme ga ne može nikada stići da ga obori.

Ova čovjekova transcendencija nad prostorom i vremenom jest naravna posljedica njegove sličnosti s Bogom. Živa Božja slika što je čovjek, ne može ne predstavljati Božje neizmjernosti i Božje vječnosti.

Kao što čovjek ima dijela u Božjoj neizmjernosti i Božjoj vječnosti, tako ima udjela i u njegovu vrhovnome auktoritetu.

Na molbu novostvorenog svemira koji je od Boga tražio sebi vladara dade mu Bog za gospodara čovjeka kome stavi u ruke kraljevsko žezlo i reče: Vladaj i upravljaj.

Čovjek je kralj: »Sve si mu, (Bože), kliče psalmista, metnuo pod noge: sve ovce i goveda i životinje poljske, ptice nebeske i ribe morske, štogod samo ide stazama morskim.« (Ps. 8, 6—8). Job to čovjekovo gospodstvo ovako opisuje: »Zna točno, gdje se nalazi srebro, i mjesto, gdje se ispire zlato. Iz zemlje vadi gvožđe i kamenje (rudno) topi za mjed. Tami se čini kraj, istražuje čovjek do posljednjega kutića kamenja noćnu tamnoću; kopa rov daleko od živih, visi bez potpore za noge i lebdi dolje onamo, daleko od ljudi. Zemlja, iz koje niče strvno žito, duboko se raskapa kao ognjem. Safir počiva u kamenju njezinu i zlatni se prah ondje nađe. Ni orao ne zna ulaza tamo, niti ga pronađe oko jastrebovo. Zvijeri gorske ne uniđu tamo, niti lav stupi tamo. Ali čovjek meće ruku na to kamenje, korijenje bregova

podruje. U stijene zaruje rovove i svašta dragocjeno vidi mu oko. Nanjuši izvore rijeka, što je sakriveno iznosi na svjetlost. (Job. 28, 1—11).

Što bi danas rekao psalmista, što bi Job, kad bi vidjeli čovjekovo današnje gospodarenje svijetom? Svi kontinenti napučeni, svi otoci pretraženi, stožeri zemlje pod posljednjom pretragom, mora prebrođene na sve strane, i njihove plohe pretvorene u veličanstvene puteve; atmosfera iskorišćena za letenje, za ekonomiju: otkriveni misteriji neba, brzina zvijezda izračunata, njihova narav protumačena; elektrika upregnuta u bezbrojne poslove, atom upregnut za gigantske pothvate: pronađeni valovi u atmosferi kao teklići naše misli s jednog ruba zemlje na drugi, s jednog planeta na drugi; najstariji stanovnici naše zemlje povađeni i smješteni u muzeje; rodovi, vrste, rase biljki i životinja upoznate, opisane, klasificirane sve od gigantskih vrsta do infuzorija; fenomeni života osvijetljeni. To je ukratko statistika našega današnjeg imperija, a da ne govorimo o sutrašnjem, jer tko zna gdje će čovjekova vlast naći svoje granice. Da, čovjek je kralj i sva su stvorenja pozvana da poštivaju toga svog monarha.

No bezuvjetno gospodstvo jednog stvorenja nad drugim značilo bi nered i u Božjem djelu predstavljalo bi manjak. Stoga čovjek nije bezuvjetni kralj prirode, već kralj, pod uvjetom da ume prirode vrši svetu službu liturga. On je kralj prirode, ali pod uvjetom da bude njezin pontifeks, svećenik. Veličanstveni glasovi neba i zemlje bez sumnje pjevaju hvalu Bogu, ali oni ostaju nemoćni pred vratima vječnoga grada, ako čovjek ne oživi njihova govora udahnjujući u nj dah svoje inteligencije i svoje ljubavi. Slava i hvala može nadoći samo sa strane onoga koji je kadar shvatiti veličinu. Stoga čovjek-kralj, koji je razum svemira, jedini može Bogu iskazati hvalu. I zato je njegovo kraljevsko veličanstvo zaogrnuto plaštem svećeništva. Čovjek spoznaje namjesto svemira, divi se mjesto svemira, ljubi umjesto svemira, klanja se mjesto svemira, moli mjesto svemira. Čovjek je svećenik tj. prinosi Bogu svete funkcije koje su stvorenja dužna prinositi svome Stvoritelju. Čovjek je pontifex tj. kao most prebačen između ograničenog i neograničenog, spaja zemlju s nebom. Čovjek je sva zemlja koju psalmista poziva da hvali Jahvea. (Ps. 65). Sve se svršava tek u čovjeku, a čovjek se svršava u Bogu od kojega je sve izišlo. I to je vrhunac čovjekove veličine na koju ga izdiže njegov duh.

Mi smo veći od prostora. Učinimo se dostojnim da ga jednom primimo iz ruke Božje u baštinu.

Mi smo jači i veći od vremena. Spremimo se svojim dobrim djelima na sretnu vječnost kojom svladavamo vrijeme.

Mi smo kraljevi. Ne budimo tirani i krvnici stvorova, svojih podanika. Ne prisiljavajmo ih da služe našim požudama odvraćajući ih od njihova posljednjeg cilja radi kojeg su stvoreni. Ona teže k Bogu. Njemu žele iskazati hvalu. Ne tamničimo ih u svojim pokvarenim dušama.

Mi smo svećenici. Šest dana nam je dano da budemo kraljevi, a jedan dan da budemo svećenici. Budimo velikodušni ne samo u kraljevskoj službi nego također i u svećeničkoj.

OPASKE

1. FENOMEN ČOVJEKA

1. Nietzsche, Also sprach Zarathustra, IV, Der Zauberer, 366—370.

2. NEPROLAZNO U PROLAZNOM

1. M. Flourens, De la Vie et de I, Intelligence, Paris, 2. izdanje, str. 16,20.
2. Moleschott, Circulation de la vie, t. str. 15.

3. DUHOVNO U MATERIJALNOM

1. Will Durant, The Storiy of Philosophy, str. 338.
2. Tolstoj, Vojna i mir. Iz III sveska, 1. dijela.

4. BESMRTAN

1. Caracteres, 16. Prema Hettingeru, Apologie d. Christentums.
2. Einige Ideen usw. (1873) 115. Prema Hettingeru, n. dj.
3. Briefe über Dogmatismus und Kriticismus, 8. pismo. Prema Hettingeru, n. dj.

5. DUH I TIJELO

1. Tusculan., Lib. I, c. 27. Prema Hettingeru, n. dj.

6. ŽENA

1. Cijela konferencija prema: Lippert, Credo. Gott u. die Welt. Str. 65—81.

7. SVJETLO RAZUMA

1. Sve ovo o ljepoti ljudskog tijela i svjetlu razuma prema: Monsabré-B., Opera di Dio Torino, 1908. Str. 224—27.

8. SLOBODAN

1. Ziehen, Leitfaden der physiologischen Psychologie, Jena, 1914. Str. 28. Prema Hettingeru, n. dj.
2. Martin Luthers Werke 18, 635, 17—b2.
3. Donat, Psyhologia, Oeniponte, 1936. Str. 114—115.
4. Ovi dokazi iz objave i razuma prema: Monsabré-B., Il governo di Dio. Str. 57—59.

9. ČOVJEK — PROSTOR, VRIJEME I SVEMIR

1. Cijela konferencija prema: Monsabré-B, Opera di Dio. Str. 238—260.

SADRŽAJ

1. FENOMEN ČOVJEKA 5
2. NEPROLAZNO U PROLAZNOM 12
3. DUHOVNO U MATERIJALNOM 20
4. BESMRTAN 28
5. DUH I TIJELO 36
6. ŽENA 43
7. SVJETLO RAZUMA 51
8. SLOBODAN 59
9. ČOVJEK — PROSTOR, VRIJEME I SVEMIR 67